

CĂNDIREA

ANUL XXI Nr. 9

NOEMBRIE 1942

S U M A R U L :

CONSIDERAȚII ACTUALE

NICHIFOR CRAINIC : Considerații actuale	481
RADU GYR : Poeme de pe front	486
VICTOR PAPILIAN : Gelozie ?	491
ION POTOPIN : Dumnezeu	500
OVID CALEDONIU : Zi de toamnă 'n Caucaz	501
DRAGOȘ PROTOPODESCU : Teatrul lui Lucian Blaga	502
ȘTEFANIA STÂNCĂ : Ruga de noapte	509
MARIELLA COANDĂ : Schițe din Italia	511
VLADIMIR GHIDIONESCU : Ceața	515
OVIDIU PAPADIMA : Poezia — cunoaștere etnică	516

IDEI, OAMENI, FAPTE

ALEXANDRU CONSTANT : Paralelisme istorice	521
MIRCEA BOGDAN : Esența poeziei lui Gherghinescu Vania	523

CRONICA LITERARĂ

NICOLAE ROȘU : Radu D. Rosetti : Odinioară...; Iarăși cazul G. Călinescu ; Octav Sargețiu : Cântec tece în singurătate	527
--	-----

CRONICA DRAMATICĂ

DRAGOȘ PROTOPODESCU : Teatrul Muncă și Lumina: „Eu și tu“; Studio Teatrul Național: „Nost tra Dea“	531
--	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC : † Octavian C. Tăzlăuanu; Poe- tul G. Tutoveanu; „Prezența divină“; Lucian Va- lea; Revista Bucovinei	533
---	-----

E X E M P L A R U L 40 L E I

GÂNDIREA

CONSIDERAȚII ACTUALE

DE

NICHIFOR CRAINIC

CE INSEMNEAZĂ ANGLOFIL. Anglofil în timp de pace nu însemnează nimic altceva decât admirație pentru poporul englez, cu precădere fie controlată, fie mai ales necontrolată, față de celelalte popoare. Personal, n'am înțeles niciodată această admirație din partea unor Români ai noștri, cari nu sunt nici nobili în sensul ierarhiei medievale, nici profund cunoscători ai spiritului englez, — chestiune în care strălucesc printr'o splendidă ignoranță, — și nici măcar invidioși că fericirea fiecărui anglo-saxon e făcută din broboamele de trudă a câte 50 de robi de diferite rase.

Dar indiferent de acest anglofilism, care, e drept, se manifestă foarte puțin în timp de pace, a fi anglofil în timpul războiului în care suntem înclistați, însemnează cu totul altceva.

Anglia e adversarul României.

Anglia a fost adversarul României chiar atunci când, oferindu-și garanțiile necesare și determinând democrația română să se culce pe-o ureche, n'a mișcat un singur deget la pierderea fulgerătoare a trei provincii românești. Dimpotrivă, sfatul ei a fost să cedăm fiindcă altfel n'avem ce face. Aceasta, după ce, în politica internă, silise aceeași democrație română săucidă instinctul de conservare al neamului, manifestat în mișcarea naționalistă, și să lase țara pradă jidovimii.

Astăzi suntem în războiu cu Anglia. Soldații noștri sângeră în Caucaz, pe Volga și pe Don împotriva bolșevicilor, dar și împotriva Angliei. De soarta acestui războiu atârnă soarta României. Infrângerea noastră ar însemna distrugerea statului român. Biruința noastră va însemna gloria și durabilitatea acestui stat. E o înclistare pe viață și pe moarte. E ceasul cel mai hotărîtor pentru destinul neamului nostru. Și tocmai de aceea, el cere sugrumarea oricăror divergențe și contopirea tuturor în voința de viață și de biruință a întregului popor.

A fi anglofil înseamnă a fi cu desăvârșire inconștient de semnificația decisivă a momentului istoric pe care îl trăim.

A fi anglofil înseamnă a-ți însuși politica engleză, prin care am pierdut provinciile în anul tragic 1940.

A fi anglofil înseamnă a fi iudeofil, pentrucă Anglia, ca și America, urmărește între altele restabilirea dominației evreești.

A fi anglofil înseamnă a fi nemulțumit că Basarabia și Bucovina au fost eliberate.

A fi anglofil însemnează a dori biruința Rusiei bolșevice.

A fi anglofil însemnează, odată cu aceasta, a dori desființarea statului românesc. Pentru că un triumf rusesc ar aduce cu sine înglobarea întregului Balcan în imperiul moscovit și desființarea nu numai a statelor naționale, dar și a popoarelor noastre, după sistemul asasinatului și al deportării, practicat de Stalin în Basarabia și în Bucovina.

A fi anglofil însemnează, sub aspectul psihologic, a creia o spărtură în blocul suflătesc ce stă și trebuie să stea în spatele frontului.

A fi anglofil înseamnă astfel a diminua energia spirituală a poporului românesc încordat în marele războiu.

A fi anglofil înseamnă a desconsidera și a ofensa imensele jertfe de sânge pe temelii cărora s'a clădit în scurtă vreme renumele european al României.

A fi anglofil înseamnă tentativa criminală de a zădărnici scopul sfânt al acestui războiu.

A fi anglofil înseamnă a dezerta din comunitatea morală a poporului românesc.

A fi anglofil înseamnă a voi izbânda ateismului împotriva Bisericii strămoșești.

A fi anglofil însemnează o totală absență de judecată politică. Pentru că, admittând prin absurd norocul, care nu se vede, al armelor engleze, numai debiliții mintali își pot imagina că Anglia ar fi în stare să răsplătească un popor care a luptat împotriva ei. Nu există în toată istoria lumii un asemenea caz de generositate și el se poate spera cu atât mai puțin dela Englezi, a căror faimă este aceea de a stăpâni sute de milioane de oameni prin cătușe.

De fapt, anglofilii sunt o mână de politiceștri, rămășițe sinistre ale democrației, care a ruinat România de ieri, și cari nu se pot obișnui cu o moarte politică definitivă. Peste cadavrele lor încă vii, poporul românesc, regăsindu-se în articulațiile sale istorice, își urmează marșul însângerat, dar eroic, spre slava hotărâtă de Cel de Sus.

CAPITALA EUROPEI. Am vizitat în ultimul timp Berlinul. Mulțimea feluritelor delegații și misiuni, care sosesc neconținut din toate țările continentului, îi dau încă de pe acum aspectul de capitală a Europei. Berlinul e un vast furnal, unde se făuresc nu numai armele de luptă, dar totdeodată destinul de mâine al popoarelor. Lumea vine aici ca la un centru firesc, în care converg tendințele de unitate politică și de unde pornesc directivele de acțiune. Acordurile, care se încheie dela stat la stat, se fac în vederea viitorului comun și se încadrează într'una și aceeași concepție, ce se voiește valabilă dela Gibraltar până la Volga. Lumea vine la Berlin ca la un tribunal al dreptății, pe bazele căreia va trebui să fie așezată întreaga viață europeană. Forța militară fără asemănare, geniul organizatoric, vastitatea concepției și munca gigantică dau Capitalei Reichului un prestigiu cum n'a avut în istorie decât Roma Cezarilor sau Bizanțul imperial. Totul îți lasă impresia unor pregătiri epocale, menite să răstoarne cursul strâmb al vieții și să schimbe fața lumii. Berlinul e sinteza a zeci de milioane de voinți încordate în acelaș scop: victoria Germaniei și victoria continentului. Berlinul și-a luat asupra-și misiunea să elibereze Europa de amestecul anglo-american, de parazitismul iudaic și de infecția comunisto-asiatică. Poporul german până la ultimul om e conștient de această sarcină. Există, fără îndoială, un mare orgoliu în psihologia germană, dar un orgoliu întemeiat pe un principiu moral. Și anume: strădaniile și jertfele oricât de nemărginite pentru îndeplinirea acestei misiuni sunt luate mai întâiu pe umerii germani. Cine dintre străini vine alături să ia o parte din aceste sarcini e privit cu o tandră camaraderie. Dar psihologia germanului nu e aceea

de profitor calculat, care vrea să guste castanele scoase din foc cu mâna altuia, ci aceea de salahor eroic, care vrea să cucerească prin propria sa trudă, exemplară și pentru ceilalți. În această trăsătură specifică de ordin moral, cred că stă, mai ales, superioritatea rasei germane, mai mult decât în sângele pur, pe care îl caută biologii și antropologii.

Numai cedând fiecare din ființa lui și din înlesnirile obișnuite ale vieții, se poate naște acea formidabilă voință de victorie, care dinamizează întregul popor german. Există restricțiuni mari în viața de toate zilele a Reichului, așa cum nu le-ar putea îndura un popor nedisciplinat și cu structură morală nesigură. Dar în Germania restricțiunile nu se suportă, ci se acceptă prin acel neasemănat geniu al disciplinei interioare, al convingerii unitare și mai pre sus de toate al exemplului de viață pe care îl dă însuși Führerul, care duce viața aspră și necrezut de simplă a soldatului de rând. Germania, obișnuită să trăiască bine, e în momentul de față un popor de asceți. Un ascetism purtat cu voioșie, așa cum îl poartă Adolf Hitler, și susținut de credința neclintită în victorie. Se știe bine la Berlin și în toată Germania că războiul acesta e pe viață și pe moarte și că în afară de biruință, nu există altă posibilitate de existență națională. Efortul uriaș depe fronturi, susținut de unul egal din lăuntru, din acest izvor pornește. Forța militară a Germaniei e în substanță forță morală, pe care nimeni n'o poate înfrânge, fiindcă nici un alt popor nu e dotat cu această imensă capacitate. Americanii nu cunosc noțiunea de jertfă, iar Englezii cunosc numai jertfa altora pentru ei. Cei cari, la noi, se înfurie de orice nimic ce stă în calea poftelor lor neostoite, dacă ar cunoaște eroica restricțiune germană, ar ști ce va să zică o atitudine morală în timp de războiu și ar înțelege în ce stă puterea de nebiruit a Reichului.

Am spus că, mai ales azi, la Berlin, nimic nu e mai prețuit decât aliatul care, împărțind acelaș mare scop politic, ia asupra-și măcar o mică parte din sarcinile luptei. Trebuie să mărturisesc în legătură cu aceasta că, în ce ne privește pe noi Români, am găsit la Berlin o atmosferă prietenoasă cum n'am avut niciodată. Germanii se laudă că, în politică, sunt realiști și nu țin socoteală de inimă. Dar asta o spun tocmai fiindcă sunt sentimentali. Francezii, dimpotrivă, nu vorbesc de realism fiindcă sunt realiști și reci; sentimentul are o parte minimă în relațiile lor politice. Din acest punct de vedere, Români n'au avut niciodată în Franța atmosfera caldă pe care o au astăzi în Germania. În tren, pe stradă, la hotel sau la restaurant, de cum ți se află identitatea, inimile se deschid și cuvintele devin aproape afectuoase. Te simți între prieteni. E cu desăvârșire altă atmosferă decât aceea pe care o cunoșteam cu ani mai înainte.

Această schimbare totală se datorește armatei noastre, scumpei și sfintei noastre armate, care și-a înscris numele în istoria Europei cu bărbăția risipită dela Prut până la Caucaz și Volga. „Armată de țărani“ — zic mereu Germanii. Să nu-și închipuie cineva vreo nuanță de ironie în această calificăție. Numele de țaran în doctrina național-socialistă e investit cu cele mai nobile însușiri. Țăranul e purtătorul autentic al rasei și izvorul principal al regenerării naționale. „Armată de țărani“ pe buzele germane sună ca un elogiu, ca o mărturie de admirație pentru cât pot să îndure și să răzbată acești oameni ai naturii, cari sunt soldații noștri, obișnuiți cu fulgerele și cu trăsnetele, fie că vin din cer, fie că vin dela dușman. Ei sunt prezenți în toate comunicatele Führerului, în toate ziarele, în toate jurnalele cinematografice germane, ei sunt prezenți în Europa întreagă fiindcă sunt prezenți în marele pârjol, care va mistui fiara comunistă. Spiritul lor de vitejie, de jertfă, de camaraderie și de omenie e purtat din gură în gură în Reich de către marii soldați ai Führerului, întorși acasă din lupte,

unde au fost cot la cot cu ai noștri. Mi s'a spus la Berlin, din locuri foarte înalte, că frecvența recunoașterii vredniciei noastre militare se datorește unui ordin special al Führerului. E cea mai mare onoare ce ni se face. Jertfele noastre sunt înțelese comparativ și calitativ. Nu odată am auzit: „Afară de Finlandezi, sunteți poporul care aduce sacrificiile cele mai mari în acest războiu!“

Astfel țăranul român, care se înțelege pe front cu camaradul său german însușindu-și câteva cuvinte și subliniind restul prin gesturi, țăranul acesta care nu cunoaște nimic din artificiile tactice ale propagandei, ne-a introdus dintr'odată în atenția și în simpatia poporului german prin cuceririle lui care pot sta alături de marile victorii ale istoriei. Dacă până ieri România înfățișa pentru Germania mai mult un interes de ordin economic, pe urma lui crește în Reich și un altfel de interes pentru noi. Marile edituri germane au și început să dea la iveală cărți românești și numeroase altele sunt puse la cale. Revistele cer colaborări din România, iar oamenii noștri de știință și de cugetare sunt chemați să conferențieze în centrele celebre ale culturii germane. Crește odată cu prețuirea virtuților noastre militare și aceea pentru virtuțile noastre spirituale. Dar totdeodată se modifică pe nesimțite și o anumită atitudine față de dreptul la viață al acestui popor, care sângeră eroic în Răsărit pentru existența statului integral românesc. Dacă în concepția germană onoarea și eroismul justifică dreptul la existența națională, Românii și-au recucerit onoarea prin eroism și din aceasta decurge, ca o consecință logică, dreptul lor la viață națională integrală. Germanii înșiși, cari sunt prin excelență poporul eroic, nu pot îndura, pe sfânta dreptate, ca o parte cât de neînsemnată din neamul lor să sufere jicniri nesăbuite dela străini. Ofensa unui german din afară ofensează întregul Reich în superba lui demnitate națională.

MAREȘALUL. Noi Românii nu știm să respectăm autoritatea. E adevărat că nici autoritatea n'a știut să se facă totdeauna respectată. Prestigiul autorității decurge din fapte, iar nu din funcțiune; din calitatea de autor al unor contribuții la sporirea patrimoniului obștesc. Criteriul moralei creștine de a valorifica omul după fapte e același în politică, dincolo de orice ierarhie formală. Cum să respecti o autoritate, care nimiceste sau diminuează patrimoniul strămoșesc? În acest caz, instinctul de conservare al neamului preponderează față de orice idee de respect formal.

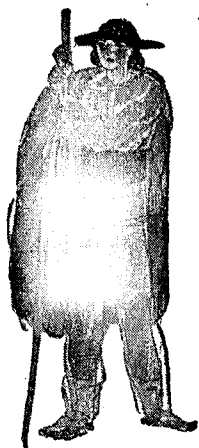
Mareșalul și-a cucerit prestigiul etic al autorității prin fapte: e autorul real al ridicării Patriei. Cum a găsit-o, știm. Unde a ridicat-o, vedem. Autoritatea sa, în ochii fiecărui Român adevărat, se razimă pe un bloc de fapte uriașe, care se numesc Basarabia, Bucovina, Transnistria. Demnitatea formală de Conducător e împlinită de realitatea unei personalități creatoare ca o păstae ce crapă de boabe. Două cutremure politice devastaseră integritatea pământului românesc. Printr'o intuiție fulgerătoare, sincronizând directivele întârziate ale României cu noile directive europene, Mareșalul a isbutit, într'o vreme scurtă, care a depășit cea mai îndrăzneată speranță, să rezidească ruinele dela Răsărit ale țării. Faptul e atât de neobișnuit, încât nu-și găsește pereche în istoria națională; și atât de mare, încât burtă-verzimea anglofilă nu-l poate încă vedea. Sunt incapabil să pricep imposibilitatea în care se găsesc anumiți oameni de-a ieși din mimicnicia deșartei lor ambiții rănite sau nesatisfăcute, când e vorba să recunoască un interes național în triumf.

Omul, care ne-a ridicat până în vârful acestui triumf, e astăzi popular în Germania. După cât am putut constata în diferitele straturi sociale, Mareșalul României se bucură de o vază, pe care ar invidia-o mulți conducători străini. În cercuri supe-

rioare berlineze, am auzit astfel de cuvinte și credințe, în ce privește autoritatea sa peste hotare, încât îmi pare rău că nu e oportun să le dau pe față. Dar e o datorie să subliniez că omul, care ține în mâini comanda militară și frâna politică a țării, e socotit ca atare la Berlin. Mareșalul rezumă România. România nouă și eroică de azi. A juca drept, cu toate puterile țării, pe o singură carte a destinului, alături de cei cari respiră duhul de primenire și de libertate a Europei, a intra în cauză nu ca un miluit care așteaptă pomană, ci ca un cavaler care vine îmbrăcat în armura-i proprie, a face în așa de scurtă vreme dintr'un popor doborât de toate cataclismele o forță contributivă, determinantă, la victoria europeană, — iată motive ale prestigiului cu totul deosebit de care se bucură Mareșalul în Germania. Onoarea și eroismul său conglăsuiesc cu onoarea și eroismul german.

Avem o rană adâncă de vindecat, care sângerează încă în trupul nației, avem o poziție de cucerit în noua rânduială a Europei, o poziție vrednică de însușirile noastre probate. Acestor nevoi elementare de viață ale neamului nostru nimeni altul decât Mareșalul nu le poate da un glas mai autorizat și mai ascultat și mai direct, în Capitala continentului, la momentul istoric decisiv. Mă simt dator ca Român să atrag atenția asupra acestui lucru de însemnătate covârșitoare pentru noi. Și oricine e în măsură s'o facă, e dator să informeze și să orienteze. În momentul de față, obligația noastră, a tuturor celor cari simțim în noi pulsația voinței unanime a țării, e să clădim zid în jurul omului care rezumă România, chiar dacă ar fi s'o facem fără voia domniei sale. E singurul comandament cu adevărat românesc al vremii. Mă gândesc în deosebi la tinerii cari au crezut că în conducerea unui stat tot ce zboară se mănâncă și cari, în urma greșelilor proprii, se socotesc oropsiți. Poate aș avea și eu motive personale să stau în ungherul îmbufnării și să clocesc răzbunări. Dar asta e oare misiunea unui naționalist când țara lui și-a pus întreaga soartă în cumpăna vieții și a morții? Cine-ar avea motive mai personale decât soldatul care îndură grozăvia războiului, decât orfanul de tată sau decât părintele rămas fără fecior? Aceștia însă, mii și sute de mii, își poartă cu resemnare, dacă nu cu mândrie, propriile tragedii, fiindcă știu că durerile lor sunt jertfe fără care România n'ar putea străluci.

Iar România acestui moment decisiv o reprezintă Mareșalul.

POEME DE PE FRONT

DE

RADU GYR

NOROIUL

Muniții, cai și oameni, svâcnim în lungi coloane,
cu mucegaiul ploaiei și somnul în ciolane.

Omizi lichefiate ne curg pe sub cămașe,
când burnița cleioasă pe pleoape ni se'ngroașe.

Hărăitor, oftatul își sparge'n piept coptura,
între gingii rămâne sleită'njurătura.

Și oameni, cai, muniții, călcăm, băloși de ploaie,
prin Rusia diformă cu pântec de noroaie.

Bocancii spârți, prin pâlnii și guși de iaduri, calcă,
și pasul cară smârcul tot, halcă după halcă.

Mocirle despuiate, cu sburda desmățată,
sar goale și ne mușcă, rânjind, de beregată.

Băltoacele se urcă pe noi și ni se-agață,
vălvoaie și țepoase, de umeri și de viață...

Și noi călcăm 'nainte, muniții, oameni, vite,
dormind, în mers, prin zeama mocirlei nărvite,

Pe când noroiul cască și, plescăind, se scoală,
pleznindu-ne obrazii cu drojdie de smoală.

Sbârlit, își umflă'n drumul truditelor companii
spinările puhave și negre de jigării.

Flămând, holbat la pândă, ca o ciudată fiară,
ne'nhață și ne trage în putreda lui ghiară.

Ne chiamă, ne momeste, se gudură, ne suge,
ne linge și ne leagă cu lanțuri și belciuge.

Cu duhnet, ne sărută, ne scuiă, ne despoaie,
icnind, ne tencuește cu lespezi de noroaie...

Toți suntem o mocirlă, din frunte la obiele,
parc'auzim noroiul cum clefăe sub piele,

cum plescăe în carne, cum fâșie în oase,
și, fleșcăit, ne iese prin pleoapele vâscoase.

Și oameni, cai, muniții, svâcnim în lungi coloane...
Se'nfundă cauciucuri și roți de camioane,

și caii până'n oiști, și „trupa“ până'n șale,
și sufletul și viața, în mâzga asta moale...

Și noi călcăm'nainte, prin mlaștinile oarbe,
și, hohotind, nămolul ne suge și ne soarbe,

ne bea și ne scufundă, adânc și leșiatic,
în leagănul lui muced, și vânăț, și sălbatec.

Colonia Mannheim, Octombrie 1941

PESTE POLIJOVA...

Peste Polijova
luna a căzut,
de un țarm de lut
sfărâmându-și prova.

Vântu-și mână barca
neagră de postav,
pâlpâe, bolnav,
cerul spre Tătarca.

Cresc în noapte ghiare.
Mari sălbăteciuni
scuiă'n zări cărbuni,
rumegă dogoare.

Șanțul anticar
rupt de proiectile
putredele zile
ni le surpă iar.

Stăm ca'n mușuroae,
îngropați de vii...

Toată viața ni-i
suptă de noroaie.

Unu 'njură. Altul
geme printre dinți.
tâmpilele-s fierbinți,
noaptea ca asfaltul.

Ud până la piele,
tot sunt străbătut
de un duh stătut
de hoit și de stele...

— Ai, bă, o țigară?
Vreau s'o trag adânc,
s'o beau, s'o mănânc,
adânc să mă doară.

În neagra tăcere
nici-un dor n'adun,
doar tutun, tutun,
amar ca o fiere...

Gniliacovo, Septembrie 1941

SAT IN STEPĂ

Trezit, începe praful nălucile să-și scoale:
asvârle'n sus turbane sau fâlfâe din poale
și după noi și-asmute dulăii lui de ceață,
în lănceda lumină de toamnă mălăeață.

Intrăm trudiți și vineți, duhnind a mucegae,
în satul sterp cu case de băligar și pae.
Căruțele trag toate prin curțile posace.
Cu nări umflate, caii adulmecă băltoace.
Vânăm și noi o cloacă de mlaștină răsleață
să ne spălăm mormântul ce ne-a rămas pe față
Pe pietre sau pe praguri tocite, în tăcere
ne răcâim bocancii, sucim moletiere.
De prin gârlici de beciuri, de după uși greoaie,
tresar țepoase ciufuri și ochi care ne tae:
în ei svâcnește încă, cu spaimetele-i sbătute,
bombardamentul crâncen din nopțile trecute...

In sat, de pretutindeni se'ncheagă valuri groase
și straturi năclăite de muște somnoroase.
Se țin, cu bâzâitul vâscos, de noi, grămadă,
de-a pururi, după stârvuri și moarte, în iscoadă.
Cotrobăim prin case și scotocim unghere.
Miroase a leșie, a foame, a zăcere.
Pe câte-o ladă, — o umbră, vârată în obiele
și'n sdrențe, bombănește din buze de surcele.
Odăi cu băligarul și frigu 'n căptușală
ne'mping afar' sub cerul rămas în pielea goală.

Rar, vântu-aduce tunul: un geamăt grav de orgă.
Sfioși, ies țânci din pivniți și ne cerșesc mahorcă.
Treptat, prin curți se-arată rusnacele murdare,
bătrâni, pe sub șapcă, ascut priviri de fiare.
Acoperișuri strâmbre, vâlvoae și ursuze
cască spânturi rânjite și găuri de obuze.
Muiat în praf, cu smocuri de foi la subsuoară,
câte-un salcâm mai sare șoseaua, dup'o cioară,
și cade'n șanțul unde-i pun piedecă scaeti...

Incet, se face seară, la marginile vieții,
și'n zări învinețește un maldăr de corole...

Vin pâinile, pe urmă, și zeama de fasole
și'nfulcăm, cu pleascăt, înconjurați de țânci
care ne fură pâinea în ochii lor adânci.

Târziu, pe sub căruțe, prin gropi, sub camioane,
simțim, în somn, cum stele ne intră prin vestoane,
și'n timp ce luna-și află pe-un nor de pâslă jilțul,
prin satul putred moartea ne caută cu șbilțul...

ZĂCEM AICI...

Nu mai luptăm, nu ne mai bombardează..

Zăcem aici de Joi de la amiază
O sete grea ca arșița ne arde,
stăm, găuriți de schije, pe brancarde.
In ghiare roșii febra ne înhață,
dăm dracului și brandturi și viață.
Ne sună încă în urechi explozii,
ne vin în gând nevestele și plozii.
Cerem un gât de apă, o țigară,
privim ciosvârte care trag să moară,
sau dinții i'ncleștăm când ne pansează...

Zăcem aici de Joi de la amiază.
Zăcem de patru zile încheiate.

E un spital cu ziduri afumate,
pereții-s ciuruiți și ușa spartă.
Dar a rămas, pe zidul ras, o hartă,
în colț, o tablă veche stă uitată,
lângă o masă cu siringi și vată,
și, vezi, în aer parcă tot tresare
lumina moale-a claselor primare.
A fost aici o școală-odinioară,
în sala asta tristă și amară...

Privești și tu ca mine, camarade,
tabla din colț, lumina care scade,
și-așa cum, sfârtecat, te stingi pe targă,
în sala tristă, lăncedă și largă,
cu mâna'ncerci să tremuri o mișcare,
de parc'ai prinde-o stea fâlfâetoare...

Vezi tu, — aici unde zăcem pe spate,
unde scrâșnim, cu oasele crăpate,
veniau, răsând, copiii, în ghiozdane
cu cerul ștregăresc de pe maidane.
Veniau copiii, mirosind a soare,
a iarbă, a cireșe, a isvoare...

Veniau copiii...

Mâna, grea, îți cade
pe targă, lângă rană, camarade.
Oftezi, și fruntea-ți pâlpe în văpae...

Erai și tu copil ca ei, așa e?
Ți-era ghiozdanul plin de teme scrise
și doldora de zarzăre și vise.
Mergeai, răsând, la școală, măi băiete,
cu stelele presate în caiete,
în buzunar cu praștii de lumină,
în piept cu toți mierloii din grădină,
și'ntr'un penar păstrând, printre penițe
ochii de cer ai unei școlărițe...

Erai și tu copil, odinioară.
Râdeai, cu primăvara 'n călimară,
așa cum, hăulind, veniau, odată,
copiii 'n sala asta 'nsângerată...
În sala asta, unde, pe brancarde,
noi aiurăm sub febra ce ne arde,
în sala unde-o tablă stă uitată
printre gangrene și seringi și vată,
iar tu, schilod, cu fața asudată,
întorci, spre zid, priviri de lacrimi pline,
și gemi murind pe targă, lângă mine.

Nicolaev, Aprilie, 1943

G E L O Z I E ?

DE

V VICTOR PAPILIAN

Este o îndrăzneală, ba chiar o necuviință să-ți bați toba în piept, spunând : „Eu sunt un om fericit“. Ingâmfare, urît păcat! Ingâmfare, ucigător păcat! Ingâmfare, tu ai trântit pe îngeri din cer în iad! Oare nu știi, nebune, că omul cuminte își ascunde fericirea ca bogatul comoara? Sau poate ți s'a strâmbat cârma minții? Fiindcă un om cu cheie la cap nu încearcă să sfideze pravila destinului.

Ei bine, eu am avut acest curaj. Din capul locului m'am hotărît să merg nu la coadă, ci în fruntea soartei, adică să fiu căpitanul propriului meu noroc. Deci semeț și chiar trufaș, sprijinit pe atâtea izbânzi, aruncam în dneapta și în stânga, provocător, mulțimei timorate de mizerii și nenorociri, strigătul meu de triumf : „Eu sunt un om fericit“. Vezi bine ! Atâtea succese la expozițiile din țară, atâta prețuire la cele din străinătate ! Dar nu numai atât ! Mă socoteam fericit fiind învrednicit cu cel mai de preț dar pentru un artist : simțul culorii. Stăpânesc culoarea cu sobrietate de înțelept și cu lăcomie de tiran. Pentru culoare am preciziunea fizicianului și încântarea aman-tului ; eu obțin culoarea strădalnic, cu o mână muncitoare de meșteșugar și o redau pânzei generos, cu accente pătimășe de poet ; ca s'o nascocesc folosesc răbdarea căută-torului de comori, dar odată în posesiunea mea, o ridic pe schele înalte în construcții de arhitect. Adevărul e ăsta : pentru culoare încerc voluptatea posesiunii. Mă simt adesea ca un director de circ, care prezintă în arenă caii săi dresați în libertate ! Sau — iertați-mi vulgaritatea imaginilor — ca un padișah stăpân absolut peste haremul său ! Dar ăsta-i adevărul ! Nu sunt un posedat al culorii, ci dimpotrivă o strunesc ca un stăpân tiran. La cântarul culorilor am descoperit ochii Agatei și din reflexele lor mi-am punctat febra iubirii ! Fiindcă apogeul triumfului mi-e iubirea. Și când spun iubire, spun Agata...

* * *

E grea arta de a fi pictor, dar mai grea e arta de a fi femeie. Iată un cuvânt drept la cumpână, dar strâmb la drum. Femeia adevărată e zid din coasta ta ! Deci, loc de odihnă și cămară de desfătare va să fie, candelă de taină și felinar de siguranță !

O femeie adevărată va să aibă har de la Dumnezeu și inteligență de la natură! Într-o femeie ca și într-o floare puterea fecundității să nu depășească vraja dorinței! Rămânând umană, profund umană, să-ți transforme vieța alături de stele și de licurici, într-o feerie aeriană. Prin ea să te apese plumbul furtunii, prin ea să adulmeci briza căii lactee! Numai femeia poate să-ți însemne pe răbojul sufletului fiecare clipă, pentru ca apoi fiecare clipă să devină răboj de fericire. Depozitară de frumusețe veșnică, ea va să radieze mereu fără să se sleiască vreodată. Adevărul s'o facă mai gravă, și minciuna mai frumoasă! Credința să-i dea puritate... păcatul însă dorința! Cinstea să-i stoarcă lacrimile, dar înșelarea zâmbetul! E grea arta de a fi femeie...

* * *

Când Demostene Procopiu intră în atelier, eu tocmai lucram. Lucram, iar Agata poza. Fiindcă indiferent de lucrare — schițe, studii, portret sau compoziție — Agata trebuia să fie de față. Prezența ei decorează odaia! O! Dar asta-i puțin spus! Loc comun pentru o amantă! Adevărul e mai luminos! Agata subtilizează decorul. Sub vraja ei obiectele devin mai puțin reale, mai îndepărtate de cruda lor imagine concretă. Într'un interior stăpânit de amanta mea, nu lujerii florilor urcă în volute elegante către femeie, ci nobleța atitudinii ei se descompune în linii de grație, coborând în zveltele mlădițe. Și nici petalele florilor nu traduc culoarea lor naturală și nici țesătura covoarelor nu mărturisește frumusețile lor mozaicuri, ci cu toatele devin prada jocului de lumină și căldură pornit din carnația și din ochii ei! Fiindcă Agata are o frăgezime a pielii dusă până la „tușă“ paletei și niște ochi — cei mai frumoși ochi din lume — ochi cenușii ca aripa porumbelului sălbatec, punctați de picuri fluorescenți. Procopiu mi-a confirmat supremația legii frumosului feminin.

Procopiu nu mă cunoaștea, era proaspăt sosit din Paris. Zadarnic am discutat artă, zadarnic i-am expus principiile mele asupra importanței culorii în pictură, zadarnic i-am demonstrat iluzia desenului. Poate venise cu cele mai bune intenții. Dar acum gândul și sufletul lui erau la Agata. Și când m'am dus alături în camera atelierului să aduc niște studii, i-am surprins următoarea vorbă:

— Ce păcat Doamnă, că aveți ochii cenușii... La părul Dumneavoastră negru și la această față palidă ca o elegie, ochii pe potrivă ar fi fost ochii verzi.

* * *

Ochi verzi? Râdeam în mine, punându-mi smocul pentru a merge la masa lui Procopiu. Asta-i critic de artă? Dar tocmai la părul ei negru cu reflexe albastrui ca andesia și la pielea ei moale ca perla, se potriveau acei ochi mari, umplând întreaga față, ochi cenușii uneori lini ca vinul, alteori așpii ca dinamita, în care nu odată, privind adânc pe sub umbra genelor lungi, am descoperit picuri strălucitori și mobili ca de pirită, ochi cenușii ducând, legănat, albul marmorean al gâtului până'n cununa buclelor. Când a apărut înaintea mea, gata de serată, am rămas înmărmurit! Sunt un om obișnuit să mă minunez! Asta intră în secretul artei mele. Eu trebuie să găsesc aspect nou și sens nou la fiecă mișcare! Dar frumusețea Agatei era inumană! Simțeam că-i mai mult decât o femeie! Imbrăcată toată în verde, într'un costum nou de pluș lipit de trup, cu mâneci bufante regești și decolteu mare care-i lăsa descoperită linia gâtului până'n umeri, Agata continua să emoționeze! Fiindcă în clipa aceea chipul ei

atingea misterul! Ași fi vrut să-i aleg, pentru bucuria mea, profilul, părul, gura, când repede își trase o capă peste umeri și oarecum agitat îmi spuse :

— Să mergem — suntem în întârziere.

Tot drumul până la Procopiu am tăcut. Eram emoționat și turburat ! Niciodată ca în astă seară nu mi se descoperise alta ! De trei ani era iubita mea, de trei ani îi desemnam chipul, profilul, părul, ținuta. Și iată că la o cotitură a drumului vieții, îmi apărea o ființă nouă! Sau, orbit de frumusețe, judecam strâmb, nu cu ochii, ci cu închipuirea. În orice caz în astă seară Agata ținea de vis și de legendă mai mult ca de realitate !

Intrarea noastră a făcut senzație. La doamne semne de invidie, la domni priviri ațâțate. Intr'adevăr, în toaleta ei nouă, trupul câștiga în majestate și noblețe. Eram mândru, fericit, dar și foarte îngrijorat. Siguranța mea avea un lapsus. Tremura mă-runt ca un vârf de ac inima în mine. De ce, n'ași fi putut spune ! Salonul, strălucirea seratei, lumea poate, îmi produceau oarecare amețeală. Cu timpul sentimentul de neliniște s'a precizat. Agata prea insistent vorbea cu Procopiu. Pe urmă a urmat dîneul. Acum tremurul din suflet a trecut în fiecare fibră a trupului. Agata era așezată chiar în fața lui. Chipul iubitei mele radia. O nouă lumină îi strălucea pe față. În suflet simțeam cum îmi germinează un gând întunecat și deodată avui impresia că mi se ridică o legătură de pe ochi. Chipul Agatei se răsfața într'un desmăț de lumină și culoare. Inchisei ochii parcă să-i feresc de atâta batjocură, apoi plin de hotărîre privii stăpânit. Imi dădai seama că nu era nici o greșală: ochii Agatei erau verzi... verzi strident ca solzii de primăvară ai bradului.

* * *

Sufietul se întunecă în mine. Nu sunt un om gelos și nici nu cred în nefiresc ! Dar mă simțeam turburat și emoționat. Poate mă înșelau ochii ! Puțin probabil ! Ochii mei atât de dârzi în siguranța lor ! Privirea mea cu unghiul vizual deschis ca la erete. Cristalinul meu precis ca un obiectiv fotografic... Puțin probabil...

Și totuși așa fi vrut să fie o părere. Imi ziceam că lumina becurilor va fi aruncând praf de smarald în ochii femeii sau lumina prea tare le va fi alterat culoarea... Doar și soarele când e mai plin de lumină se schimbă într'o pată de umbră...

Dar două doamne, prietene de ale casei, luându-mă la braț între ele să mă conducă în salon, nu găsiră altceva mai bun, decât să răscolească și mai tare dezordinea întunecată și chinuită din sufletul meu.

— Ce ochi verzi are Agata dumitale... verzi ca ardeiul!

— Nu, râse cealaltă, verzi ca arsenicul.

În salon se discuta bineînțeleles artă. Eu tăceam muncit de același gând întorchiat : Nu sunt un om gelos... simțeam însă o curiozitate, dar nu o curiozitate firească de artist, ci o sfredelire cu smucituri infundate... nu știu bine unde, în tâmples, în inimă sau în suflet.

Mă trezi din gânduri vorba consilierului Maxim. Consilierului Maxim îi mergea faima de cunoscător. Multe din pânzele mele se găseau în colecția lui. Se vorbea de culori preferate. Ce dobitocie ! Ca și când ar exista culori simpatice și altele antipatice. Dar diletanților le este permisă orice gugumănie sub pretextul artei.

— Albastrul este culoarea iubirii, spuse Maxim... fiindcă este culoarea feeriei... Numai regisorii de prost gust își luminează scenele în roșu, violet sau verde. O! Albastrul este culoarea iubirii, culoarea aceluia celebru „coup de foudre”...

Spunea prostii, dar Agata îl asculta cu interes. Agata care își trăia viața în artă și în sufletul meu ! Il asculta și ochii ei ritmau parcă strălucire nouă. Era în privirea ei un joc alternant de praf colorat...

* * *

— Deseară mâncăm la Continental, îmi spuse Agata și niciodată ochii ei nu râdeau mai cenușii, decât în alintarea cu care se răsfața în juru-mi.

— Cu dragă inimă, făcui eu, sărutând-o cu patimă.

— E atâta timp de când n'am fost în lume.

— Ai dreptate.

Intr'adevăr, dela masa lui Procopiu trecuse poate o săptămână, o săptămână petrecută numai în casă și'n atelier. Incetul cu încetul sufletul începu să se curețe de incidentul din seara aceea, mai întâi din ochi, apoi din minte și la urmă din simțire. Fusese un acces prostesc de bănuială ! Acum râdeam de mine însumi. Puteam să privesc înapoi fără frică ! Doar nu sunt un om gelos ! Sufletul meu e prea ridicat peste atari meschinării și apoi are țel precis : gloria. Gloria nesocotește gelozia. Și această siguranță parcă înnoită îmi da o voie bună la lucru, o dragoste pentru întreaga umanitate, o nădejde fără margini. Inima îmi clocotea în abundență, imaginația sbura parcă pe tărâmul celălalt...

La ora șapte, Agata îmi spuse :

— Să ne îmbrăcăm.

Drept răspuns, am prins-o în brațe, am privit-o adânc în ochi, parcă să-i fixez pe viața întreagă. Da ! Agata are ochii cei mai frumoși din lume, ochi cenușii ca azurul irizat de după apus ! Am sărutat-o cu patimă, buzele ei aveau aroma cenușii și i-am dat voie să plece ! O cunosc ! La îmbrăcare e o pedantă ! Iar eu, de bună seamă, n'ași fi artist dacă n'ași aprecia acest gust excesiv pentru toaletă ! Am continuat să lucrez până ce a scoborât, apoi am alengat de mi-am schimbat hainele și am pornit amândoi pe jos.

Era o noapte ca de basm ! Cu o privire limpede măsuram văzduhul. Și parcă, la brațul Agatei rătăciam printre cărările firmamentului. Pe urmă cerul s'a strâns ca o jucărie. Parcă și constelațiile priveau, râdeau și se îmbrățișau la roata unei maniveli. Jubirea ne făcea copii. Abia în piața Teatrului ne-am dat seama că suntem pe pământ și că suntem oameni în toată firea ! Totuși la lumina strălucitoare a unui bec electric m'am oprit.

— Agata, stai o clipă, să te privesc... să te privesc adânc în ochi, să-mi potolest setea privirii din cenușiul ăstor ochi, tare ca metalul aeroliților și dulce ca unda mustului.

Și ochii ei răsând reflectau numai lumină, întorceau parcă cenușiul lor adânc la locul de origină pe drumul bolizilor și al stelelor căzătoare ! Ne-am liniștit și apoi, ca cei mai cuminiți oameni din lume, ne-am făcut apariția în restaurant. Dar de bună seamă urmele fericirii vernisau încă ochii și buzele noastre. Căci toate privirile erau ațintite asupra-ne. E un legitim orgoliu să simți asupra iubitei tale privirile de invidie și de dorință ale unei societăți strălucite ! Localul era plin. Abia am găsit o masă de patru persoane și deși oricum ne-am fi așezat eram totuși prea departe unul de altul, din lipsă de loc a trebuit s'o luăm. Apoi, în timp ce dictam lista, o voce mă întrerupse :

— Imi permiți să iau loc lângă dumneata ?

Ridicai ochii și o vagă nemulțumire îmi încercă sufletul. Consilierul Maxim se înființase la masa noastră. L'am poftit cu voce dulceagă, dar cu sufletul în răspăr.

— Nu se găsește niciun loc liber...

Asta era adevărat. Pe urmă m'am învoit cu mine, consilierul era un om foarte amuzant. Nu se pricepea de loc în pictură, dar în schimb era un almanah ilustrat, de snoave, anecdote și quiproquo-uri. Călătorise mult și știa să redea cu interes cele văzute. Povestind despre India, vorba lui devenise molatică și se risipea într'un vocabular de imagini de flori exotice, trecând la Spania, glasul lui era arzător și gălăgios, evocând luptele de tauri și bravura toreadorilor. Dar cu Italia devenise magnific și trist, grav și reținut.

— Cerul Italiei este...

Și dintr'odată mă cutremuram până'n adâncul sufletului: Agata era îmbrăcată în albastru... rochia ei mătăsoasă amintea cerul albastru senin al Italiei. Mânețile erau de voal ca spuma de sineală și de fiecare ureche îi atârna o piatră grea și rotundă ca gușa de gușteriță. Imediat cașicând ar fi sărit pe un resort, ochii mei fură în ochii ei. Ea surâdea lui Maxim... surâdea cu cei mai albaștri ochi din lume.

Acum se porniră din nou în sufletu-mi muncile grele ale îndoelii. Poate mă înșelam! Din nou îmi ziceam, poate lumina, poate oboseala. Când o mizerabilă de florăreasă mă lovi parcă în creștet.

— Cumpărați albastrele de munte. Se „asortează“ cu ochii conifei.

Nu mai era nici o îndoială! Pentru orice privire normală, ochii Agatei erau albaștri... albaștri ca rochia ei... albaștri ca albastrelele de munte... albaștri ca cerul Italiei, albaștri ca gușa de gușteriță.

* * *

După întâmplarea de la Continental, mi-am schimbat vădit caracterul. Ași fi vrut să-i fac scandal, să-i țip, să o lovesc. Era absurd! Îmi lipsea temeiul. Nu sunt un om gelos! Sensibilitatea mea e prea cumpănită. Și totuși un vierme rodea rădăcina făpturii mele. Nu știam ce să cred! Fără îndoială, se petrecea ceva cu iubita mea, dar pricina depășea parcă putința mea, izvodea parcă din alte pravili ale firii! Sufletul însă își striga suferința și o striga doar în urechile mele, fiindcă închisesem bine ca sub oblon orice mișcare lăuntrică. Bănuiala mă făcuse mai iscoditor. Mi-am zis că înainte de a lua vreo hotărâre, să mă conving. Și confirmarea a venit mai repede decât ași fi crezut, a venit din partea prietenului meu Isaia Vladimir, poetul. Isaia Vladimir este supranumit cântărețul violet. Pentru el vieața se reflectează într'o oglindă violetă. Imaginile lui sunt violete, vorba este violetă. Reflexele luminii, surâsul copiilor, plânsul mamelor, se colorează în violet! Chiar și zăpada are nuanțe violete! Verdele pădurii împrumută ceva din violetul azurului, iar lacul se odihnește în violetul munților. Toate poemele lui prețioase și complicate îți dau impresia unui caleidoscop cu praf de ametist. Palatul de marmoră e violet sub bătaia razelor solare, și urma lebedelor pe luciul lacului, o draperie violetă! Mai mult, chiar tristețea e violetă, lacrimile așijderea, surâsul, cântul, filoanele de aur...

A venit de ziua mea să mă felicite... și bun înțeles c'a adus Agatei un buchet de violete. L-am oprit la masă. Azi cred că l-am oprit înadins, pentru experiență și control. Agata auzind de musafir, a improvizat cu grația ei obișnuită o masă intimă chiar în atelier. Eu însă eram la pândă. Acum, nici lumină artificială, nici oboseală! Totul se petrecea la lumina zilei și ochii mei odihniți erau ca niciodată de limpezi

și de precii. Adevărat că inima în piept se torsiona dureros. Adevărat că respirația găfăia în gât, adevărat că simțeam un tremur ușor în mâni și genunchi. Dar astea erau simptomele așteptării și ale emoției.

Scoborând din iatac, Agata era îmbrăcată toată în violet. Și când Isaia i-a dat buchetul, eu mi-am repezit privirea între privirile lor. Pot să jur pe ce am mai scump, pe însăși ochii Agatei, că în clipa aceea ochii ei erau violeți.

* * *

M'am hotărât atunci să mă adresez doctorului Purcherea, oculistul. Doctorul este un om sobru și grav. Față de un om supus preciziei științifice, n'am mai alergat la ocolșuri, n'am vrut să-i rătăcesc fățarnic spiritul de observație și i-am expus pe șleau fenomenul, invocând frica de o boală. L-am rugat însă să fie potrivit meșteșugului medical, cu menajamente față de iubita mea și să-i examineze ochii ca din întâmplare, făcându-mi o vizită în atelier. Zis și făcut! A doua zi omul de știință s'a prezentat la mine. Agata care privea în stradă, cum l'a văzut o strigat :

— Doctorul Purcherea.

Doctorul a început să privească lucrările mele și să discute artă. El mă asigură, că așa e bine.

Agata s'a scoborât într'o minunată rochie neagră. În cap avea o diademă de pietre negre, la gât colier negru, în urechi cercei negri. Ea ne-a zâmbit și apoi a trecut în grupul nostru examinând alături de noi, tablou după tablou.

La plecare, doctorul mi-a strâns mâna.

— Prietena ta n'are nimic la ochi... Are însă cei mai frumoși ochi negri din lume !

Cum a plecat m'am repezit în iatac, la femeie. Iși schimbase rochia și era îmbrăcată într'un peignoir cenușiu. Prinzând-o de umeri, am sgâlțâit-o cu putere.

— Agată, tu mă înșeli.

Ea mă privea uimită. Mă privea ca cei mai inocenți oameni, cu ochii ei cenușii și nevinovați. Din toate timpurile cenușii a fost culoarea nevinovăției.

II

Omul de știință! Ce batjocură! Imi venea să zâmbesc gândind la doctorul Purcherea ! Sensibilitatea lui intelectuală față de marile probleme ale vieții, interesul lui speculativ pentru fenomenele biologice, voința de a depăși materia vie, ce batjocură, se soldaseră în priviri dulcele de motan îndrăgostit. Pentru el Agata n'avea nimic... decât cei mai frumoși ochi negri din lume. Atunci m'am hotărât să cercetez singur fenomenul, și gândind, gândind mereu, am avut impresia că mă apropii singur, fără ajutorul nimănui de adevăr. Mă adânceam ca un scafandru, în adâncimile sufletului omenesc, unde se agită în valuri nesfârșite toate posibilitățile de bucurie, de durere, dar și de „ființare“ ale făpturii umane. Doctorul se pierduse în detalii de suprafață și se lăsase păcălit de propria sa dorință, un atare om nu e în stare să prindă esențialul. Eu din capul locului am folosit intuiția artistului în loc de erudiția omului de știință. Am îndepărtat frumusețea femeii, ca să privesc numai frumusețea universului, am nesocotit emoțiunea clipei pentru emoțiunea veșnicului.

Și am izbutit! Descoperirea mea a fost un strigăt de suferință și de triumf. Ca și cum m'ași fi băgat mai adânc în mâl printre șerpi, scorpii, meduze și alte lighioane infame ca să gădesc o perlă de preț. Dar descoperisem un fapt nou, un fapt inedit prin care se manifesta universul nostru imens, formidabil și tainic. Ochii Agatei aveau darul mimetismului. Dar unic la o femeie unică! Ascultau de culoarea rochiei. Asta spre frumusețea ei! Spre gloria ei! De bună seamă Agata ca orice femeie era noaba cochetăriei: voia să placă. Dar ce ajutor din partea naturii! Țiganca florăreasa nime-nise bine: își asorta ochii, cum o femeie de rând își asortează ciorapii sau pantofii. O! Dar la ea această potrivire atingea cosmosul! Era un aspect sensibil al unei tănuite forțe universale, se dovedea a fi un acord între om și frumusețea mereu în devenire. Cât fususem de nedrept! Cât fusesem de rău!

Și fericit, acum desprins din tumultul sentimentului și preocupat parcă numai de grija adevărului, m'am hotărît să fac o demonstrație. Nu bănuiam că în firea mea de artist se ascunde atâta curiozitate și atâta precizie științifică, nu credeam a fi în stare să-mi depozitez sufletul de orice sentiment și de orice pasiune, în vederea unei cercetări obiective. Puteam deveni un manechin științific alcătuit numai din aparate de înregistrat.

Deci, duminică, am invitat, la Continental, pe toți adoratorii Agatei. Și am rugat-o, de dragul meu să îmbrace rochia cea roșie-bordo. Culoarea asta îi dădea multă răceală, prin ea liniile trupului căpătau oarecare rigiditate, sub puterea ei ochii priveau liniștiți... cenușii lor sta fixat ca pe o paletă. Și mă bucuram științificește de succesul demonstrației mele, și râdeam pungășește de ingeniozitatea trucului meu.

La masă am găsit pe Procopiu așteptând. La sosirea noastră s'a ridicat politicos, a sărutat mâna Agatei și apoi i-a oferit un buchet, cel mai ciudat și neobișnuit buchet, tot alcătuit din trifoiu cu patru foi...

Nu după multă vreme a sosit consilierul. El avea în mână un buchet de centaure albastre. Am observat numaidecât intențiile și am zâmbit ca omul care știe ceva. Confirmarea mi-a dat-o doctorul Purcherea și cu poetul Isaia, primul venind — de unde le-o fi găsit — cu niște lalele negre, iar celălalt cu un buchet mare de campanule violete. Zâmbeam de stratagema lor și mă țineam tare. Nu față de ei, ci față de mine. Pentru demonstrarea mea științifică aveam lipsă de răceală stăpânită a simțirii. Dar mărturisesc că în adâncul sufletului se agitau o mulțime de sentimente variate și foarte nelămurite. Aveam impresia că printr'o lucrarnă se grămădesc mii de ochi să privească.

Incepusem să comandăm. Masa devenise foarte veselă. Agata era într'o dispoziție strălucitoare, ca niciodată. Intreținea buna dispoziție la toată masa. Pot să zic chiar, că în tot restaurantul suna ecoul veseliei noastre. Eu eram însă la pândă! Eu? Nu numai eu! Ci miile de priviri cari din întuneric cătau prin lucrarnă. Cine râdea? Eu? Oamenii din sală, sau demonii din întuneric? Nu beam de loc, numai și numai ca să-mi păstrez luciditatea minții și precizia văzului. Și deodată o văzui zâmbind lui Procopiu. Ii vorbea respirând buchetul de trifoiu cu patru foi. Și'n acea clipă, pot să jur că ochii ei deveniseră verzi ca foile de trifoiu.

A izbucnit cineva? A fost un spasm al sufletului? Sau din întuneric s'a pornit hohotirea demonilor? Nu știu bine! Căci mi-am stăpânit pornirea, hotărît să fiu calm — de un calm științific — până la sfârșit. Și rezultatul a fost dezastros! Râdea consilierului Maxim cu un iris albastru, asculta grava disertație a doctorului Purcherea cu ochi negri și se adâncea în ochii poetului Isaia, cu cei mai violeți ochi din lume...

Nu sunt un om gelos, dar înșelătoria Agatei era evidentă. Fără nici o strădanie sufletească și ocolind orice probă materială, ea își descoperise darul ăsta... mincinos și perfid... doar prin firea ei de muiere vicleană. Și acum îl folosea și îl provoca. Il provoca... Nu ochii îi erau vinovați, ar fi putut rămâne mereu cenușii, ci ea cu sufletul ei de vrăjitoare și cu trupul ei nesățios de găteală! Ea folosise ca unealtă de vrajă rochiile mai întâi și acum florile.

Și atunci m'am hotărât să intervin energic, cu toată dârzenia mea de mascul, ce nu înțelege să fie obiect de răs! I-am interzis formal să îmbrace alte culori decât roșu... și i-am interzis să mai primească flori...

Ea m'a sărutat

— Cum vrei tu, iubitule!

Și ochii ei râdeau cenușiu ca un bulgăr de sare.

* * *

Mă liniștisem, când, într-o zi, am fost invitați la consilierul Maxim. Era lume multă. Agata era îmbrăcată după dorința mea în roșu, cu cercei roșii, colier de rubin și în păr, singura floare permisă, o garoafă roșie... Potrivit ordinului, avea să refuze cu grație orice floare. Dar la serată lucrurile s'au petrecut altcum.

— Scumpă prietenă, nu vrei să ne cânti ceva la pian, o rugă Procopiu.

Agata e o minunată pianistă.

— Cu plăcere, făcu ea, privindu-l în ochi țintă.

Eu am surprins privirea. Era semnificativă,—dar ce bucurie — ochii își mențineau cenușii lor de acasă. Am răs atunci satisfăcut în mine. Eram mai tare decât rivalii mei, eram mai tare decât Agata!

— O să cânt suita în re major de Scarlatti, spuse ea șoptit, cu o voce de spuză. Dar când începu să atingă clapele, o neliniște se porni în adâncul sufletului meu. Cunoșteam prea bine sonata și totuși azi sunetele pianului vibrau și răsuna ca zgomotele întunecate de tunet. Doctorul care era lângă mine îmi șopti într-o doară.

— Muzica asta îmi evocă nu știu de ce culoarea verde.

Inima mi se lovi în piept ca o minge într'un zid.

— De altfel este o mare corespondență între sunet și culoare, continuă doctorul. Există o gamă a culorilor... Verdele corespunde notei re.

Suita Agatei era în re major...

Atunci deschisei obiectivul privirii mele la maximum. Procopiu aplecat asupra pianului, în fața ei, o asculta. O asculta, dar o și privea! Și Agata, privea... privea ca în extazul suprem, o lume de dincolo de simțiri, o lume inumană... și în clipa aceea ochii ei străluceau de un verde intens, ca al penei de papagal.

* * *

Nu sunt un om gelos, domnule Procuror... dar întors acasă, m'am gândit o clipă să scot ochii amantei mele, nu dintr'odată cu furculița, sau cu dalta, ci încetul cu încetul, pe îndelete cu coada pensulei! Fiindcă pentru consilierul Maxim a cântat fuga de Bach, în do major și ochii ei deveniseră albaștri, iar când după insistența poetului Isaia a început sonata în la major de Beethoven, ochii ei se făcuseră violeti.

Doctorul Purcherea fusese chemat urgent, lipsea deci, dar cu siguranță că pentru el...

Nu sunt un om gelos, dar totuși m'am gândit să-i scot ochii, nu dintr'odată cu furculița, sau cu dalta, ci încetul cu încetul, pe îndelete cu coada pensulei

* * *

Intre timp Agata se făcea tot mai frumoasă. Vezi bine! Imi confirma teoria! Păcatul o înfrumuseța. Și pe măsură ce frumusețea ei câștiga, gândul mutilării se preciza în mine. Nici cu furculița, nici cu dalta, ci cu coada pensulei. Dar m'am stăpânit. Pentru Dumnezeu, nu sunt un om gelos!

Concluzia: am oprit-o să cânte la pian. Ea mi-a răspuns cu niște ochi visători ca ai fumului de țigare.

— Bine, iubitule, dacă îți face plăcere..

* * *

În fine mă liniștisem, când nu mult după aceea vine în atelierul meu criticul Procopiu, sub pretext că vrea să facă un studiu al lucrărilor mele. Agata era cu noi. O țineam strâns... Cred că n'a existat un tiran sentimental mai îndârjit ca mine! Drept omagiu Procopiu i-a adus o sticlă de parfum...

— Parfum de ferigă, bătu ea din palme, parfumul meu favorit.

Și imediat își turnă în palme, își muie tâmpilele, se frecă după urechi, își stropi hainele. Noi începurăm — Procopiu și cu mine — să examinăm pânzele. Agata ne urmărea. Ne urmărea învăluită într'o atmosferă de parfum. Dar senzația ferigei nu era numai fizică! Avea un dar de a emoționa și mai ales de a evoca. Din nou simțeam în sufletul meu acea turburare stranie, acea neliniște întunecată.

Și deodată întorsei ochii, pancă s'o surprind în flagrant delict. Și într'adevăr ochii ei erau verzi! Ochii pentru Procopiu...

* * *

Am scris acest memoriu, domnule Procuror, dacă de pe urma întâmplării mele s'o alege vre-o nenorocire! Sunt nebun sau sunt prea cuminte? Când am aflat că și parfumurile pot evoca anumite culori, mi-am dat seama că nu există mijloc prin care să te ferești de trădarea femeii. Cu neputință să mai duc lupta, când femeia asta și-a aliat de partea ei toate puterile frumosului: florile, muzica, parfumul. E grea arta de a fi femeie? Nu! E ușoară, fiindcă în sufletul ei sălășluiesc cele două mari puteri ale întunericului: crima și viclenia! Femeia asta m'a înșelat, dar femeia asta a comis o crimă și mai mare, cea mai mare crimă cu putință: a făcut să mă înșele culoarea...

DUMNEZEU

DE

ION POTOPIN

O, Doamne, aici prezentă mila Ta e...
O simt din brazdele acestui lut
de vântul asupririlor bătut
urcându-și, diafana 'n cer, vâpae!

— Mari, rănilile din trup nu m'au durut
Și nu m'a jefuit vicleana ploae...
O stea simțeam că 'n mine se desfoae
și harul ei albastru l-am avut.

Te risipești în toate — rod sublim
Iar când încep nădejdi să se usuce
Tu chemi să plângă'n noi un serafim.

Iar de ne 'ncearcă răsvrătiri haiduce,
ridici în noi a luptei nouă cruce,
și'n brațele-i, simfonic, Te găsim.

ZI DE TOAMNĂ'N CAUCAZ

DE

OVID CALEDONIU

O frunză cade și altele se-alungă,
Incet, pe-un drum la Răsărit ce crește.
O, spune-mi inimă, cine să ne-ajungă,
Nu peste toate luna, azi, strălucește?

Intind, sfios, o mână. O, ce grădini cerești
De-o nesfârșită-aromă sufletul mi-l umple
Ca o răcoare, calmă, în care simți că ești
Singurătate, clară, ce urcă pân' la tample.

Printre copaci poetul își duce 'ncet povara,
Intoarce vremi cu fața spre apele mirării,
Ca 'ntr'o oglindă-și vede iubita, lanul, țara
Și steaua ce 'ntârzie și umbra înserării.

Kamensk, Septembrie, 1942

TEATRUL LUI LUCIAN BLAGA

DE

DRAGOȘ PROTOPOPESCU

In literatura noastră Lucian Blaga joacă rolul unei înălțimi. Treci pe lângă el, te uiți, și spui munte! Ți-aduci aminte că ai mai văzut, și treci mai departe. Un munte are toate avantajele din lume, afară de acela de a putea fi ușor îmbrățișat.

Lucian Blaga poate fi iubit, și chiar citit. Dar — egal poate numai cu Nichifor Crainic în această favoare a zeilor — e cel mai puțin îmbrățișat din marii exponenți ai scrisului nostru.

În regiunile în care pășesc, la altitudinile neobișnuite ale scrisului lor, ei strâng nori reci și rarefiază aerul necesar muritorilor.

Aceștia sunt veseli să fie admiși în pridvoarele lor, dar mai veseli să scape de ei, și să sburde mai departe pe maidanurile vieții.

Ediția definitivă pe care o suferă Lucian Blaga în ceasul da față — împreună cu o mare risipă de scris pe socoteala ei, din partea unor amiabili, care în cea mai mare parte îl proslăvesc, dar nu și citesc; ediție căreia eu mai de grabă i-aș spune „completă“, sau oricum, numai „definitivă“ nu, fiindcă nimic nu e — și ferească Dumnezeu să fie — definitiv în literatură, are privilegiul de a ne arunca muntele în brațe.

Îl îndurăm atunci pe Lucian Blaga și adăstăm vrînd nevrînd la izvoarele lui; izvoare pe care le ducem la gură, și numai când să ne atingă buzele, observăm că sunt filoane de aur.

Acest ne-potabil Blaga, dar care cu atât mai mult te însetează de el, apare mai ales în cele opt piese pe care ni le oferă sectorul dramatic al ediției sale complete. Dintre acestea (să o spui dela început cu acea nestăvilire de entuziasm pe care totdeauna o practic, când e locul, și de care mă consolează o frază veche din Vauvenargues: „E totdeauna un mare semn de mediocritate să lauzi moderat“) nu e niciuna piesă de rând, toate stau pe culmile scrisului, iar două cel puțin sunt capodopere ale teatrului universal.

Mai mult decât orice alt scriitor, autorul dramatic își are *lumea lui*. Lume nu numai ca viziune cosmică, dar ca oameni de toate zilele, teatrul, mai mult ca orice altă artă fiind experiența directă a poetului cu viața.

E tocmai ceiace face această artă atât de grea și de particulară; fiindcă, vai, ce

greu e să trăiești aceea ce e tocmai făcut să fie trăit: viața; și cât de ușor, dar și ineficace e, să te sustragi ei în scris.

Lucian Blaga ne aduce acest prim dar de dramaturg, o lume a lui nefrecventată de nimeni până la dânsul — cu excepția poate, și numai în anume măsură, a nobilului poet V. Voiculescu, sau Adrian Mamiu. E aspectul cel mai îndrăzneț și original al creației sale, pe care vizitându-l, străbatem în înălțime, dacă nu în adâncime, opera lui dramatică.

Cu Lucian Blaga apare în teatrul românesc un nou regn: regnul omului solitar.

Să ne oprim puțin, fiindcă e omul care ne va duce de mână în labirintul uman al dramei sale.

Omul dramatic e prin excelență un animal social.

După Greci și imitatorii lor, mai precis: dela Elisabetanii obsedați de un titanism beat de sânge și vorbe, teatrul lumesc — cu abaterea vreunui Goethe, sau Shelley cu al său *Prometeu Deslănțuit*, devine tot mai mult un apostolat burghez, o obsesie a temei sociale.

Zadarnic spune Ibsen că teatrul este „o odaie cu al patrulea perete lipsă”.

Peretele în chestiune — care de altfel în definiția sa privește scena — îi este pururea prezent în operă, neexistând mai setos ca dânsul nimeni în punerea sub bisturiu a tarelor sociale și familiale, — oricât de mult Brand sau Solness l-ar îmbia spre culmi reci sau turnuri de fildes.

Și trebuie să lăsăm unor poeți mai puri ca Maeterlinck (a cărui operă a fost numită „la Vulgate de l'Inconnaissable”) sau Claudel, grija de a se sustrage partipriului social moștenit dela tânăra fiziologie și biologie a veacului (cu toate legile eredității și materiei, recent descoperite); și a ne da în loc de *drama sângelui*, o *dramă a sufletului*.

Dar la niciun poet european teatrul poetic n'a atins culmile ajunse de poetul irlandez William Butler Yeats, cel mai sublimat dintre moderni, care duce drama până la confiniile muzicii și dansului, ca mijloc de sugerare a misterului din noi. Autorul *Pieselor pentru Dansatori* (1920) și a mult mai vechei *Countess Cathleen* (1892) ne mai dă în *Plays and Controversies* publicată la Macmillan în 1923 și o teorie a teatrului nou, în care porcede la o reformă chiar a actorului în funcție de poezie. Yeats merge până la a cere actorului să facă bine să repete cu corpul vârit într'o pâlnie, pentru a ajunge la extirparea gestului și la înlocuirea figurilor zgomotoase și agitate de pe scenă cu „figuri hieratice”, — într'un cuvânt la „înlocuirea fizionomiei cu masca”.

Acest cuvânt — antipodic, cum vedem, formulei lui Gordon Craig care vede în actor o *supra-marionetă* — ne duce direct în vecinătatea lui Blaga, poet ce se așează categoric alături de marii poeți ai lumii în realizarea *teatrului poetic* în locul *teatrului social*, și în aducerea pe scenă a omului singuratec în locul omului gregar, a omului implicat în veac în locul omului implicat în zi.

Eroul favorit al lui Blaga, omul pe care-l scaldă în toată baia imaginației lui fertile, este omul cu un Sinai în suflet, omul care trăiește pe acea geană de lumină unde omenescul se îngână cu divinul: iluminatul. A fi găsit acest om în legenda și istoria neamului, a-l fi realizat la temperatura înaltă a celor mai frumoase transfigurări, și introdus cu astfel de vestminte în literatura universală, este marea faptă de poezie a unui teatru care tranșează asupra tot ce s'a scris la noi până la dânsul.

Iată din străfunduri dace pe Zamolxe, propovăduind un nou dumnezeu poporu-

lui său; iată pe Meșterul Manole, posedat al visului dumnezeic al creației; iată pe Avram Iancu, sublim vizionar al dreptății.

*Lac împlânzit de zile fără vânt sunt eu,
Și-s singur...*

spune Zamolxe, pe care numai „visul vine harnic să-l desmierde”, în peștera pe care o va schimba în „bucium al plecării lui” din nou în lume, din nou la Dacia dela care a fost izgonit, dar care nu pot să-l uite.

*Părășiți-mă, rămân eu. Varul mi-l vor stinge ploile. Soarele îmi va aprinde
cuptoarele. Lutul îl voi frământa cu copitele. Biserica voi ridica-o singur.
Biserica din care cerul se va apăra de pământ
ca-o singur în amară singurătate,*

spune Manole zidarilor săi; iar Avram Iancu, pasăre prefăcută om după legendă, fiu al pădurilor, crainic al munților, e așa făcut că poartă pe el o stea și „trebuie s'c tot mute de pe un umăr pe altul”, „conducînd poporul său, de pe munte”.

Nimic mai frumos ca aceste figuri, a căror vieță din lăuntru atinge sublimul, sublimul iluminării, în redarea căruia, Lucian Blaga nu mai e autor dramatic, e maestru.

De aceeaș pară lăuntrică, cu vălvătai de cer și iad, sunt consumate, deși pe un plan mai de jos, celelalte figuri de posedati ai ideii, popa din cunoscuta *Tulburarea apelor*, pictorul Luca, din frumoasa *Ivanca*, și mai ales copilul Radu, din atât de originala și captivanta *Cruciada Copiilor*.

Nimic mai frumos ca mistuirea copilului în visul de eliberare a Ierusalimului; nimic mai tulburător, cu toată nota uneori factice, ca zbuciumul între două lumi al preotului în căutarea unui Iisus adevă, sau chinul de obsedați patologici, al pictorului în conflict cu părintele, sau femeii refulate în conflict numai cu soțul.

Cu aceștia, în linie descendentă, și după felul cum i-am enumerat, se epuizează omul singuratec, iluminatul din Blaga. Și descreșterea personajului e caracteristică. Dela proporțiile semizeului, eroii ajung neurastenice neveste de provincie; din discipoli ai cerului, sărmani corigenți ai clasei lui Freud...

Sincer cu sine, teatrul lui Blaga scapătă pe linia acestui amurg al zeilor, și din pur poetic condescinde să devie aproape social. La acest capitol nu mai găsim însă pe Blaga; și pe cât de unic și mare e în capodopere ca *Meșterul Manole* și *Avram Iancu*, sau *Cruciada Copiilor* și *Zamolxe*, la care vom adăoga și frumoasa pantomimă a *Invierei* — creatoarea genului la noi — pe atât de obișnuit devine în *Daria* sau *Ivanca*, — în aceasta din urmă păstrînd încă o tulburătoare, agonizantă notă de straniu și mister.

Dacă spunem că Lucian Blaga e un maestru al supra-omului, inegalabil la noi și egalabil numai cu mari poeți ai Apusului în trasarea, cu toate luminile cerului a iluminatului, n'am rezolvit decât jumătate din problema teatrului său. Aș putea spune că în speță problema abia acum se pune, și anume: E în stare Lucian Blaga să facă dramă (teatru, dacă vreți) cu iluminării săi? Și dacă da, cum o face? Din ce materii impalpabile creiază conflictele, pe ce vămi ale văzduhului așează catastrofele, — mai precis, și mai primejdios: cum pune el pe două picioare omul (fiindcă se întâmplă ca și iluminării să fie oameni) în insondabilul acesta al misterului?

Un mod obișnuit de a face dramă cu omul mare în genere, cu omul care pleacă

în viață cu cerul pe el, ca în cazul eroilor lui Blaga, e pe scara din dos a poeziei : punînd pe acest om în conflict cu colectivitatea. El se dă jos de pe muntele Sinai și își ceartă poporul, eventual anunțînd în capul lui cu tablele legeri !

Așa fac toți scriitorii prozaici, chiar când sînt geniali ca Bernard Shaw; care — vrednic urmaș al lui Ibsen — rămîne la social, chiar dacă are ca axă a întregii sale creații **dramatice obsesia supra-omului**.

Mai este acesta și resortul comediei, și de aceea modul se găsește fără excepție și cu predilecție la autorii comici sau satirici.

Mai există însă un mod de a face dramă cu iluminatăii: pe diagonala cerului. Nu pe pămînt, ci între pămînt și cer.

Din toate timpurile, cea mai mare dramă a omului rămîne căderea îngerilor. A fost una mare la obîrșia omului, e în fiecare zi căderea unui înger în noi. E drama, dacă vrei, poetică a omului, dar și cea mai umană dintre drame. Drama cu ecouri cosmice, în care cerul și pămîntul se bat în noi. E drama de predilecție a iluminatului. Vai de cel ce-o trăește ; fericit scriitorul care-i aude sfîșierile, în el sau în alții.

Lucian Blaga e dintre acești favoriți, aș spune religioși, ai scrisului (fiindcă aci poezia se îngănă cu religia) care pot fi admiși la orice oră din zi și noapte în intimitatea misterului, să deschidă uși, să bată la porți nevăzute în peretele lipsă al vieții.

Aici teatrul lui Blaga își pierde fundalul, și drama lui se adîncește tot atît de mult pe cît se înălțase în iluminatăii săi. Aceștia atingeau cerul cu fruntea pînă acum; dar cînd prind să trăiască, îi vedem bătînd cu călcăele la porțile nimicioniei. Uneori nimicionia e în jos, și atunci se cheamă iad...

Pornirea în lume e la Blaga o pornire în beznă. „Trecerea cum s'a făcut” ? — pune el pe Meșterul Manole să se întrebze. Și aflăm că această trecere e o permanentă rupere de tine.

E drama transfigurărei, și Blaga e poetul ei.

S'o urmărim puțin, fiind laturea vie a operei sale.

Nu înseamnă că la dînsul nu găsim și drama orizontală a omului: dela supra-om, la semenii lui, pe cîmpul plat și precis al vieții. E, aș spune, drama lucidității, care pornește mai mult dela omul de toate zilele către omul excepțional, cel dintâi fiind prea lămurit asupra puținului vieții, ca să urmeze tribulațiilor tribunului.

Această dramă obișnuită, și, cum am spus, în genere de savoare mai mult comică, a omului, o găsim și la Blaga.

Cea mai frumoasă expresie a ei se găsește în *Zamolxe*; unde pentru a năruie pe marele profet, Magul împreună cu Vrăjitorul pun la cale un plan diabolic : să dea pe Zamolxe drept zeu, în fața poporului dac; să-i creeze și lui o religie, cum au ceilalți zei păgâni.

Ce pierdem ?

*Avem un zeu mai mult în primitorul nostru templu,
dar astfel mîntuim întreg soborul zeilor.*

*Oamenii divinizînd pe Zamolxe
îi vor uita învățătura...*

Prin urmare :

*Să așezăm statuia lui Zamolxe 'n templu,
între ceilalți zei, cum se cuvine.*

*Cînd nu mai e nicio putere
să 'nfrîngă 'nvățătura unui nou profet,
un singur lucru e mai tare ca profetul:
statuia lui.*

Și — la cerere — Vrăjitorul, care „știe vrăji poveștile să se prefacă'n adevăr“ dă „mîna lui și prietenia gîndurilor lui“ Magului diabolic.

Pe această ironie a destinului de profet, care a furnizat autorilor dramatici francezi teme de comedie; lui George Moore, în frumosul său roman *Brook Kerith* o sardonică confruntare a lui Iisus cu creștinismul Sfîntului Paul, în care el nu-și mai recunoaște propovăduirea; iar lui D. H. Lawrence, în *The Plumed Serpent* o glorioasă șarje la adresa dictaturilor spaniole întemeiate pe specularea superstițiilor religioase ale Pieilor Roșii, — Lucian Blaga își întemeiază misterul său păgîn. Și oricît de descărnată — prin necesitățile de mit și vreme — apare aci ideea, forța ei dramatică e incontestabilă, poemul palpită viu în punctul cel mai vulnerabil al naturii umane.

La fel de interesant e conflictul dintre Manole și zidarii lui, care nu mai vor să lucreze, descurajați; dar care tocmai atunci cînd se revoltă se apropie mai mult de el, și sfîrșesc prin a-i jura mai departe credință. Scena e una din cele mai frumoase și adînci din cîte se pot concepe. Manole (care în căutarea pricinei pentru care mănăstirea se surpă, știe un lucru: că „știința noastră nu ajunge pînă unde se întinde vina noastră“ și care, rămas cu ai lui „în tînda înfăptuirii“, îi întreabă „cum vor să plece cu rușine cînd încă nimic n'a stat“) e implorat de tovarăși: „fă să uităm, fă să uităm!“ — „Nimeni nu e stăpîn pe amintiri“, răspunde el; „sîntem bolnavi de ea“, adică de biserică, de creație, constată un altul. Și la amenințarea hieratică a lui Manole, că va zidi „singur, în amară singurătate“, ei se simt contaminați de extaz și fac jurămîntul jertfei izbăvitoare. Intre ei, printre nori, soarele trimete lumină. O umbră de biserică „bine hotărnicită“ cade între ei. Visul se va împlini. Atras parcă de el, și zidarul plecat se întoarcă, și jură alături de ceilalți, în aiurări de clopot prin văzduh.

Frumos de asemeni conflictul dintre băiat și mamă în *Cruciada Copiilor*; minunat, conflictul dintre Iancu și toată lumea, romînească, ungurească sau împărătească din juru-i. (Scena finală, mai ales, scena audienței, e apogeică de frumusețe bravă și adîncă ironie omenească).

Și totuși nu în ele se consumă geniul dramatic al lui Lucian Blaga. Ele sînt, cum mi-am îngăduit să formulez, conflicte din drama orizontală a omului, conflicte dela om la om, sau supra-om.

Lucian Blaga se depășește însă în drama care se petrece în chiar sufletul supra-omului, în acea cădere de înger pe care el o suferă din înălțimile visului de dumnezeire, spre văile negre ale indoelei. În această dramă verticală a omului, *drama transfigurării*, cum i-am spus, Lucian Blaga e neîntrecut.

Zbuciumul lui Manole, dela șovăeli și alunecări, la blestemele care-l apucă, și de aci la iluminările care-l străfulgeră și toată acea beție a creației care-l cuprinde după facerea jertfei; cînd, mușcat de suferință, dar amețit de apropierea visului, ca un vînat arhangel întetește cu biciul lucrul mînilor alor lui, e cea mai frumoasă dramă a zămislirei din cîte cunosc, vrednică de cei mai mari poeți ai lumii.

Dar covârșitoarea prăbușire din Avram Iancu, după ultima lui experiență cu oamenii, întoarcerea lui din nou în pădure și poate prefacerea lui din nou în pasăre, imensa singurătate care te cuprinde cu sfârșitul acestei minunate piese, cu sfârșitul acestui om, cu care dreptatea parecă încetează pe pământ, și o nouă lume îți năzare, undeva poate în ceruri, unde cumpăna lumii să se dreagă și cântăririle să se facă din nou!

Ca și în *Regele Lear* (capodopera genului și, după mine cea mai mare piesă a lumii) unde Lear și Cordelia se prăbușesc așa de gratuit, mor așa de superfluu, tocmai când așteptai restaurarea lor în drepturi, sfârșești pe *Avram Iancu* cu un fel de sentiment religios: și ca în Dostoievski descoperi pe Dumnezeu în fundul prăpastiei umane, la un fel de capăt al experienței cu lumea.

Pe planuri mai joase, preotul din *Tulburarea Apelor*, pictorul din *Ivanca*, dar mai ales copilul din *Cruciada Copiilor*, trăesc, cu toate ruperile interioare, aceiași dramă a iluminării, care eclipsează drama lumească, dela om la om, și ridică pe erou ca un stîlp de foc peste pustiul vieții.

N'aș putea spune că dramele lui Lucian Blaga sînt drame cu un singur erou; dar e o poveste prometeică în tot dealungul lor; și e farmecul și măreția lor inedită; e o altă scară a omului pe care poetul ardelean creiază o nouă valoare dramatică în literatura noastră.

Ar fi interesant să urmărim cum fabrică Lucian Blaga pe prometeul lui.

La orice poet fără instinct dramatic, drama prometeică ar fi devenit o dramă a ideii. Dar prometeii lui Blaga sînt: întîmplător: un profet; restul: un zidar, un avocat, un popă, un copil... Vreau să spun, drama lor nu e în idee, e în chinul dăuntric al facerei. Un fel de dumnezeire care încearcă să nască e plafonul acestei trăiri, sub el: omul cu slăbiciunile, iadul cu toate arderile lui.

Toți prometeii lui Blaga sînt înălțuiți: de o femeie, de pământ. Uneori pămîntul ia forma ușor simbolică a lui Găman, Greul-Pămîntului din *Meșterul Manole*, *Baba* din Avram Iancu, dar poetul se ferește de simbol, știind bine că e moartea dramei; și în femeie — mamă sau soție, nebună sau amantă — realizează el principiul de apărare a vieții împotriva dumnezeirii. (Iar numele ei e Mira, minunea de creație feminină din *Meșterul Manole*.)

Dumnezeul lui Blaga este esoteric. E spiritul absolut. E Ne'nțelesul Orb, cum îi spune Zamolxe.

*Despre Dumnezeu nu poți vorbi decît așa:
îl intrupezi în floare și-l ridici în palme,
îl prefaci în gînd și-l tăinuiești în suflet,
îl asemeni c'un izvor și-l lași să-ți curgă lin
peste picioare,
îl prefaci în soare și-l aduni cu ochii,
îl închipui om și-l rogi să vie'n sat.*

• • • • •
E chinuitul gînd strivit în gol.

Religia teatrului lui este (pe cît mă poate conduce informația mea în materie) din clasa neo-kantianului Paul Natorp: o „religie înlăuntrul omenirii“, în om.

Supra-omul său, profetul, iluminatul, e punctătorul acestei religii. Drama lui, în

afară de obișnuitele drame din preajmă, e marea dramă care interesează pe poet. Drama transfigurării spre dumnezeire, cum am spus, drama lui Dumnezeu, care — în ciuda lumescului — se căznește să nască din om.

O astfel de dramă, drama supremă a omului, cerea un poet pur să o facă.

Și cerea un stil particular să o exprime.

S'a vorbit prea mult de stilul lui Blaga (în poezie ca și în teatru) ca să caut aci altceva decât să-l integrez fondului.

Eroul lui Lucian Blaga e în esență un chinuit oficiant în el, al dumnezeirii. Chinuit de el însuși, chinuit de lume, fraza lui adesea capătă zvircoliri. Sens dramatic e foarte mult în Blaga, — dovadă mai toate finalurile pieselor sale, și atâtea momente menționate și ne-menționate, din *Meșterul Manole*, *Avram Iancu*, *Cruciada Copiilor*, *Zamolxe*.

Dar ținuta rămîne a omului de vorbă cu sufletul lui. Esența dramei lui Blaga în această convorbire stă. Și aceasta dă eroului atitudine de Mare-Preot, gesturi hieratice, forme de extaz.

„O piesă nu e vrednică de reprezentat dacă nu e vrednică să fie citită”, spune Yeats în cartea citată. Și Blaga, care ca și marele irlandez, stă pe cele mai înalte culmi ale artei, e un autor dramatic care se poate tot așa de bine citi ca și juca; și aceasta, în mare parte datorită *stilului hieratic* în care e concepută și scrisă opera sa.

Mărturie stau mai ales cele două capodopere ale sale: *Avram Iancu* și *Meșterul Manole*, care — de un fond omenesc aproape religios în adâncimea lui — sînt și ca formă, expresia — cred — cea mai înaltă a stilului religios în literatura noastră.

Lângă voi pentru biserică zilnic mor. Din patru stihii v'am adunat, pe tine te-am luat din apă că ai fost pescar, pe tine te-am scos din pămînt, că ai fost ocnaș, pe tine te-am coborît din lumină, că ai fost călugăr, din patru sfînte stihii v'am adunat, ca să clădim biserica din pămînt și din apă, din lumină și vînt. Mărturisire auziți din parte-mi, c'am început să clădesc fiindcă n'am putut altfel...

De șapte ani umblăm cu icoana bisericei în noi. Mai presus de înțelegerea noastră e soarta acestui lăcaș rătăcitor. Intr'un loc încercat-am să-l ridicăm pe moaște. În altă parte apa unui rîu am ridicat-o din alvie ca să clădim pe temelie curată. Peste morți am încercat. Că a fost pretutindeni în zadar, totdeauna în zadar este adevărat. Rătăcirile noastre au intrat în cîntecul fecioarelor, zădărnicia drumurilor noastre va întrista legendele, zidurile mistue comori, tristețea noastră s'a coborît peste țară.

Nu vi se pare că auziți îngînări din *Cîntarea Cîntărilor*?

E o lume care se îngînă cu cerul și în fraza teatrală a lui Blaga.

Drama acestui întemeietor al teatrului ca artă pură, teatrului poetic în literatura noastră, într'o virtuoasă coloratură ce minge dela mistic pînă la politic, este de fapt: *drama religiei din om*.

Drama spre cer, drama unui fel de nou crepuscul, crepusculul de dimineată al zeilor...

RUGA DE NOAPTE

DE

ȘTEFANIA STÂNCĂ

De prin albe leagănele vieții
Limpede și uriaș să-mi crești,
Cum din calendare cresc povești
Și din norii iernilor nămeții.

Te-a știut și zodie și moarte
Șoapta inimii cu poze și cu sfinți —
Fie-mi, Doamne, vorbele fierbinți.
Să coc adevăruri pentru-o carte.

Fructul lor calic și pârguit,
Cu 'nțelesuri încă neculese,
Presimțit de'nvoalte 'mpărătese
Lângă rostul care m'a oprit...

Când suspină noaptea 'n cimitire
Ca o fată mică și orfană,
Te desfaci aevea din icoană,
Din nădejde și din amintire...

Dacă știi ce dor îngenunchia
Lespedea cu semne bizantine,
Singură, biserica din mine,
Viscolește-o cu lumina Ta.

Peste bolți, Voivozii se strecoară
— Umbre, cu tot neamul adormit
Chipul Lunii cald și prăfuit
S'a topit prin spovedanii — ceară.

Numai ruga lor scâncește blând
— Foșnet mic de frunze scuturate —

...Cum te văd din leagănele toate
Inflorind și binecuvântând...

II

Când la ceas de noapte zăbovești
Doamne, Lună, lângă ruga mea
Și sobor de buchii slavonești,
Nu e vorbă limpede și grea.

Să-ți sărute urma de lumină.

Busuiocul Te-a crescut înalt..
Toate Evangheliile din lume
Și de pe tărâmul celălalt,
Te-au chemat și Te-au gemut pe nume.

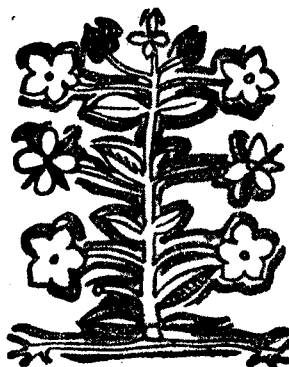
Doamne, ctitor vecinic de viață!

Lângă ciotul inimii surpat,
Pune, sfeșnic, Luna 'n cimitire,
Doar un puiu de flacără subțire
Viselor care Te-au căutat

Reazem și nădejde întru toate.

Vorbe, repezite de veac nou
Către alte puncte cardinale,
Se trudesc să mi te țină 'n cale,
De prin Biblii cuvios ecou

Pentru strana sufletului — goală..

SCHIȚE DIN ITALIA

DE

MARIELLA COANDĂ

In seara aceasta, norii s'au risipit ca prin farmec. Te îndrepti cu amica ta spre una dintre cele mai minunate înfăptuiri ale geniului fascist: Forul Mussolini. Ajungi târziu, când razele lunii se răsfrâng peste întreg stadionul. O viziune de putere fizică și seninătate morală îți apare, desprinzându-se din trupurile mândru încordate ale gladiatorilor Italiei reînnoite. Fîrește că ziua, marmorele albe, în omenescul lor contur, înălțate deasupra treptelor amfiteatrului, trebuie să dea ritmul cel nou al armoniei tinere și voioase. Dar noaptea, statura lor uriașă, profilată în verdele întunecat al naturii, capătă un sens deosebit de sentinela supraumană, la marginea cetății veșnice... Tăcerea este adâncă în noapte. E tulburată, doar, de fiorul vântului. O forță nevăzută a fixat mișcarea gladiatorilor. Sunt în repaos. Vor începe jocurile îndată. Clipa se prelungește. Nemișcarea devine apăsătoare. Prefăcătoria domnește în Cosmos. Un demiurg își bate joc. Tăcerea mai adâncă se face sub loviturile pașilor ce trec pe stadionul amfiteatrului. Prietena ta nu spune nimic și se alătură de tine. O simți înfiorată ca și vântul, în rochia subțire albastră, întunecată ca și cerul, de umbră. Stadionul a întipărit în mozaic pe pardosea figurile gladiatorilor depe socluri cu reliefuri aparente de umbră. ...în marmora neagră, doi voinici se încleștează în trântă. Deasupra lor, pe socluri, ceilalți viteji în alb neprihănit privesc pe cei doi înverșunați, în olimpiană nepăsare. Și ți se pare că doar cei negri au duhuri în trupurile lor musculare. Trânta neprevăzută ți-a speriat amica. Grupul negru formează punctul viu al nopții. Poate că ziua, celelalte trupuri, prea albe sub luciarea lunii, se bronzază sub soare și sângele zonilor, dăruitorul cu viață al zilei, colorează cu freamăt marmorele întrupate. Și îți închipui, în soarele dimineții, ostașii cu „tinerețea“ în piepturi și pe buze înaintând și salutând pe Duce, care a dat nume forului celui nou. Cântecul le flutură. Intind brațul, schițând salutul roman. Prin acești tineri cu privirile aprinse către aurora viitorului, un suflet străvechi reînvie... Il regăsești, rătăcind cu prietena de mână într'un amurg, printre ruinele celorlalte foruri. Castor și Pollux, masculinele amintiri ale unui templu, îți vorbesc despre un tratat al lui Cicero. Și mai privești, înlănțuindu-ți cu brațul amica, hora nemișcată a feciorelnicelor coloane din jurul unui altar păzit odinioară de vestale. O pisică trece fulger printre ruine. Soarele aruncă un reflex roșiatic peste templul rotund al Vestalelor. Un mozaic antic stă as-

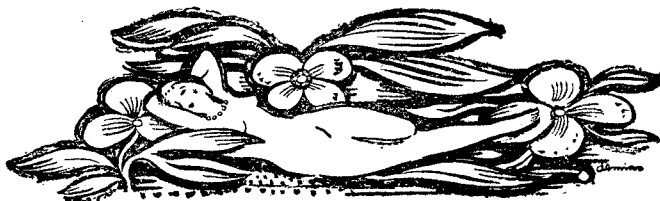
cuns sub pulbere. Dacă paznicul, binevoitor în așteptarea răsplății, nu ar fi curățat stratul acoperitor, nu ai fi aflat pătratul de podea mozaicată atât de desăvârșită în execuție. Așa țâșnesc din neguri crâmpene de viață din alte vremuri... Cum va fi fost înainte ca forurile să se prefacă în ruine, când Colosseul uriaș plin de statui gemea de lume, căci împăratul Titus patrona din „podium“ măcelurile de gladiatori și fiare? Iar, mai târziu, același amfiteatru, printr'o dialectică a istoriei, servea drept teatru pentru desfășurarea Patimilor lui Iisus. Din lojă, atunci, privea Papa Benedict XIV... Dar, cum va fi fost în vremea îndepărtată când nu existau nici palate, nici arcuiri de triumf, nici temple? Colinele în sălbăticia lor firească, aveau culmile împădurite. Un tânăr isteț privea dincolo de vârfulurile pinilor la zborul păsărilor. Deodată a înțeles. Porunca zeilor era lămurită. Romulus a ales muntele Palatin. Tovarășii săi aprinseră un mic foc pentru ca fiecare să-l poată sări. Cât de mult a fost stăpânită lumea veche de cultul focului. Flacăra, prin materialitatea sa atât de spiritualizată, a făcut adesea puntea de legătură între cer și pământ. Flacăra a însemnat suflet în credințele naive. Căci focul a fost socotit printre cele patru elemente constitutive ale Cosmosului. În miturile orfico-pythagoreice era purificare, catharsis. Vestalele erau sfintele lui păzitoare. Iar flacăra, ce nu se stinge la mormântul Eroului necunoscut al fiecărei țări, nu vedește până astăzi exprimarea simbolică a respectului perpetuat focului?... O imagine fusese însăelată. Trebuia lărgită, întregită. Acel tânăr a adâncit un mic șanț circular, în care a aruncat un bulgăre de pământ, adus din cetatea lui natală, Alba. Tovarășii lui au făcut la fel aruncând pământ al ținuturilor din care veneau. Erau legați atavic de sol, întocmai ca o plantă care, transpusă într'o țarină străină, are nevoie de puțin pământ din cel vechi, în jurul rădăcinii sale. Căci, în lutul adus, era întipărită întreaga tradiție a străbunilor, era „terra patrum“, era „patria“. Străbunii vegheau din adânc, din temelie. În șanțul primitiv, în „mundus“, Romulus a așezat un altar. Din nou, elementul purificator a strălucit: focul. Așa cum satul românesc, formă simplă de așezare socială, are întocmite gospodăriile în jurul bisericuței cu cimitir împrejmuit, tot astfel, la fundarea Romei — un sat la început — un punct sacru avea menirea de a înmănușia pe oameni: altarul, căminul cetății... Ceva mai târziu, o altă imagine: celelalte coline și Capitoliul și Quirinalul fuseseră adăugate Palatinului sub aceeași conducere, iar căminul primitiv, transformat în templul Vestei fusese așezat într'o regiune neutră de încrucișare. Romulus, întemeietorul, adâncea o brazdă drept hotar al cetății. Un întreg ritual întovărășea brazdarea. Cuțitul plugului era de aramă. Un taur alb și o vacă albă trăgeau la jug. Romulus, investmântat ca sacerdot, ținea el însuși coarnea plugului, cântând rugăciuni. Ceilalți îl urmau în tăcere. Domnea cultul „sacruului“. Nimic nu trebuia să piară. Pământul ales de zei era sfânt și bulgării, pe care plugul îi arunca în șanț, trebuiau trecuți cu grijă în partea cetății. Nimeni nu mai putea să treacă peste șanț fără să înfăptuiască o nelegiuire. Cel ce intra sau ieșea doar prin „porți“ avea voie. Pe urma sacră însemnată, se ridicară, apoi, zidurile cetății... Te scuturi din visarea vremurilor priscolatine. Te afli pe marginala Via Appia Antica ce înconjoară Roma. Ea e tainuitoarea catacombelor care au închis, odată cu sarcofagiile creștine, imaginea unor suferințe pricinuite oamenilor din pragul a două lumi opuse. Catacombele sunt fioroase. Sunt temnițe voite. Și călugărul franciscan care vă întovărășește, pe tine și pe amica ta, prin galeriile subterane, îți apare straniu. O procesiune cu lumânări. Te strecoari pe lângă zidurile reci. Te cuprind temeri ciudate. Dacă s'ar stinge luminițele firave, ce s'ar întâmpla? Dar dacă Descartes are dreptate și trimite un geniu rău care astupă intrarea? Ai fi îngropat de

viu cu prietena ta lângă tine. O binecuvântare a unei soarte comune. O unire a trupurilor calde încă de viața zmulă cu osemintele reci și sfinte. Prietene, risipește-ți gândurile romantice. Nu te crede un poet al morții. Dacă amica tremură puțin, strânge-i mâna bărbătește. Așa vei putea ceti inscripțiile primilor creștini la pâlparea lumânării. Grafitele vorbesc de sfinții Petru și Pavel. În catacombele San Sebastiano s'au descoperit sub biserică mărturii dintr'o casă romană din primul secol. Va fi fost creștină și ea? Nu, desigur, deoarece există un Cubiculum închinat zeului Hermes, după cum te informează ciudatul călugăr. Pe boltă admiri finețea elenistică a unor delicate siluete de păsărele și vrejuri cu struguri. Aceeaș gingașă formă o mai întâlnești doar la Pompei... Părăsești catacombele și soarele îți răsare odată cu zâmbetul. Te îndrepti spre un colț sublim din Roma. El singur face ca cetatea eternă să fie unică pe fața pământului. Credință și frumos sunt topite acolo. Ca și la Florența, complexul Renașterii a prefăcut în artă religiozitatea, care este un nimb întotdeauna prezent în jurul religiei și din care izvorește extazul mistic ce simte nevoia de a se exterioriza înlăuntrul conceptului de Frumos. Papii mecenați din epoca umanismului au stimulat această îmbinare de valori, estetică și religioasă. Efectele vestitei otrave a familiei Borgia au pierit. Suflul de încurajare pentru artă al acestei familii va rămânea viu mereu... În piața cu colonadă, lângă treptele catedralei Sfântul Petru. Admiri, din mijlocul pieței, lărgimea ei și armonia din încadrarea circulară prin colonadă a impunătoarei fațade de catedrală cu minunata cupolă perfecționată de Michelangelo. Formele rotunde sau dreptunghiulare, desfășurate în spațiul lateral, și se par contra ponderate, în centrul pieței, pe punctul înălțat și ascuțit al obeliscului. Acesta a fost adus din cercul lui Caligula și Neron și își are rostul său structural în armonia pieței sfântului Petru. Din cupola domului poți intui și mai bine armonia rotundului din care se deschide drept în față linia dreaptă a unei străzi. În fund strălucește Tibrul, peste care trece podul Sant'Angelo ce duce spre castelul fortăreață... Și pătrunzi în catedrală. Toate acele capele laterale, cu monumente de papi și cardinali, cu sculpturi de îngeri plutitori, de pelerine fluturând și femei alegorice în marmoră nu-ți deșteaptă în suflet o emoție adâncă. Lângă intrare, însă, te oprești. Și ți se pare că toată religiozitatea locașului sfânt se află proiectată peste un grup statuar. Este acea „Pietă” vestită, o sculptură a lui Michelangelo din tinerețe. Rămâi impresionat de durerea senină, resemnată pe care o resfrânge. El, Michelangelo, inițiatorul Barocului, a cărui forță uriașă, „la terribilită”, era zăgăzuită de o altă putere de potolire a propriilor impulsii, el însuși a putut arăta în acest grup al durerii mute, că sentimentul static al liniștii este acela care indică perfecțiunea. Firescul a devenit suprafiresc prin taina suprapunerii tăcute în fața destinului. Durerea, doar ca substrat dinamic, e și mai puternică. Fecioara susține pe poale și cu un braț trupul fără viață al lui Iisus. Poziția lui Christos, cu capul care alunecă spre spate și cu brațul odihnit între cutele vestmântului Mamei Sale, constituie în partea dreaptă a grupului o delimitare blândă în semicerc, față de mediul înconjurător. Dimpotrivă, latura stângă e formată din linii întrerupte fără impetuoșitate, însă. Expresia Fecioarei, o copilă, parcă, e calmă, dar capul gingaș se apleacă mahnit spre Fiul său și mâna liberă vorbește neputincioasă: de ce? Înlăuntrul grupului armonios, durerea presimțită pe laturi devine mai evidentă prin existența diagonalei frânte—trupul Mântuitorului — care taie în două registre acest grup statuar, ca o indicare totuși a celor două elemente contradictorii din a căror ciocnire izvorește întotdeauna durere: pământeanul, întâlnit o clipă în unire cu suprapământeanul, prin dubla Persoană. Cele două naturi ale lui Iisus trebuiau să

se despartă prin moarte. De aci începe durerea sfântă a Mamei. Prin menirea Ei, trebuie înainte de toate, să fie a pământului, deci să sufere și, în al doilea plan, supunându-se cu seninătate, să înțeleagă ca făptură supraterestră. Ce să înțeleagă? Destinul dualității rupte. Artistul care în zugrăvirea „Judecății de Apoi“ a pus accentul pe prima alternativă de zbucium uman, indicând o zi anumită, ziua judecății o singură zi, un timp limitat, dimpotrivă în „Pietà“ a accentuat înțelegerea divină ce domină durerea terestră în armonia tăcerii, în suspendarea timpului, cum numai în concepția elină clasică se mai putea găsi... Cât de deosebit față de această unică manieră a artistului îți apare acel „Moise“, tot atât de vestit. Il privești în biserica San Pietro in Vincoli, străjuind mormântul papei Iuliu II, umanistul. Toată armonia în actul de depășire prin care Michelangelo a reprezentat grupul Pietății, se transformă atunci când înfățișează pe vajnicul bătrân, Moise, în expresia Barocului. Elementele figurative sunt concentrate în jurul unei forțe interioare de greutate. Proorocul stă masiv pe un bloc de piatră. Din ochi îi scapără fulgere. Barba împletită în fășii seamănă cu tridentul lui Neptun. Pe un picior o urmă violentă de daltă a lăsat o mică scobitură. Paznicul îți povestește că artistul infuriat într-o zi a asvârlit cu unealta în opera sa. Ea nu a suferit, căci va rămânea deapururi imaginea puterii nesdruncinate... Spre a întregi înțelegerea artistului Buonarroti, te întorci în piața sfântului Petru și pătrunzi în galeriile vaticane. În capela sixtină, te așezi pe bancheta din fund. Inclini capul spre spate. Inchizi ochii, apoi îi deschizi. Plafonul a pierit. Cartea Bibliei stă deschisă sus pe cer și primii oameni își povestesc viața. Dumnezeu, în creația lumii, este ajutat de atotputernicul artist suit pe scara lui Iacob spre cer. Ingerii nu-i întovărășesc. Nu au nevoie de calfe. Pe când Dumnezeu dă suflu vieții, artistul plăsmuește un spațiu îngrădit pentru ființe cu despărțiri de coloane așa ca oamenii să-și anine speranțele de ele!...

La Roma, fântânele cu tritoni și naiade picură cascade de surâs muzical. Prin pinii de pe Gianicolo trec adieri de cântec. Respighi a auzit acele șoapte ale Romei. Ingerii lui Melozo da Forli au purtat accentele pe coardele viorilor și le-au transformat în picături de nimb aurit. Iar tu ești fericit în soarele dimineții. Urci treptele setecentești ce duc spre biserica Trinită dei Monti. Dar te oprești. Te atrag două puncte roșii pe treptele albe. Sunt două gherete cu flori. Și iată un florar, păstrând tradiția secolului galant, dăruind prietenei sale, din mulțimea mănunchiului, un trandafir roșu. Pentru a te ademini ca tu însuși să fii prevenitor față de amica ta. Și astfel, fără să vrei, pătrunzi în atmosfera rafinată și voluptoasă a celui dintâi roman dannunzian...

Roma va răscoli întotdeauna în tine, pelerin al ei, întreaga evoluție a omenirii, ce se oglindește diferit în fiecare ungher al ei. Iar Tibrul te va legăna mereu în ritmul Eternității.

C E A Ț A

DE

VLADIMIR GHIDIONESCU

Stă ceața ca o mare nesfârșită,
Și taie 'n două părți întreaga zare.
Jos, valea 'n neguri reci de sus ne-apare,
Sus, culmi de munți prin ceața neclintită

Străbat ades, ca insulele 'n mare
Și sus, de soare firea e 'ncălzită,
Dar jos, rămâne tot nebănuită
A lui lumină, fără de-asemănare..

Așa-i și biata minte omenească
Misterul lumii vrând să-l deslușească,
Ea-i ceața ce-l întunecă mereu; —

Sunt munți de cugetări asupra vieții,
Dar nu despică valurile ceții
Spre-al sufletului soare: Dumnezeu!

POEZIA — CUNOAȘTERE ETNICĂ

DE

OVIDIU PAPADIMA

Acel mare poet al iluminismului românesc dela începutul secolului XIX, *Iancu Văcărescu*, a închis în câteva versuri lapidare, cari au rămas gravate adânc în conștiința noastră artistică, adevărul că *orice neam începe întâi prin poezie fînța a-și pricepe...*

Chiar dacă în dramaticele desbateri de conștiință cari au urmat în România, ca și în atâtea alte din țările Europei, războiului mondial din 1914 - 18, asupra rolului conștiinței etnice în destinul unui neam, nu i s'ar putea acorda poeziei românești a timpului rostul primordial pe care i-l vede Iancu Văcărescu, nu se poate contesta că în această poezie s'au frământat mai mult sau mai puțin lucid toate problemele esențiale ale acestui destin.

În cultura românească, deslipirea și luarea de atitudine față de atât de multiple consecințe spirituale ale pozitivismului european al sfârșitului sec. XIX nu s'au făcut întâi nici în filosofie — ceea ce ar fi foarte firesc — nici în știință — ceea ce evident era mult mai greu și de aceea pe acest tărâm procesul e la noi încă în curs — ci în poezie, care e totdeauna mai aproape de rădăcinile multe și încărcate ale vieții decât orice altă frământare spirituală.

De aceea nu e de mirare că unul din patriarhii naționalismului românesc, Prof. A. C. Cuza, a fost unul din închinătorii cei mai credincioși ai aceluși titan al conștiinței și poeziei românești dela sfârșitul secolului XIX, care a fost *Eminescu*. I-a dat o ediție a operelor lui complete, care a fost până de curând cea mai bună, și s'a pătruns atâta de această poezie a lui încât propriile sale începuturi lirice nu se pot deslipe deloc de ea.

Contemporanul și atâta timp alături mergătorul său în această luptă, *Nicolae Torga*, a pornit, și în doctrina lui politică și în creația lui poetică, dela același izvor, al gândirii și versului lui *Eminescu*.

La fel, cei mai mulți din gânditorii cari au contribuit mai hotărît la acea întorsătură spirituală românească de după războiul mondial, de care am vorbit: un *Nichifor Crainic*, cu tot accentul pe care l-a pus pe politic, a fost mai întâi de toate și a rămas un poet, iar un *Lucian Blaga*, cu toată amploarea pe care a luat-o în

urmă creația sa filosofică, nu poate fi înțeles dacă se face abstracție de începuturile sale lirice ca și de împletirea de neseplat a gândirii sale cu poezia.

Dar nu aceasta ne interesează pe noi în primul rând, ci însăși desbaterea fundamentală asupra destinului culturii și neamului românesc, care pretindem că a avut loc mai întâi de toate în poezia noastră din urmă.

De puține ori se poate verifica mai frumos ca în această poezie convingerea că a crea în artă, tot atât de imperativ ca și în celelalte domenii ale creativității omenești, înseamnă în primul rând a lua atitudine, a mărturisi o anumită viziune a lumii și a te încadra în ea.

Prin poezia sa înainte de toate, neamul românesc a luat în secolul XX atitudine împotriva moștenirii spirituale nefaste cu care voia să-l copleșească secolul al XIX. În poezia sa ca și în celelalte arte, — mai ales cele plastice — a avut loc lupta dramatică între această ereditate apăsătoare ce tindea să cuturească gândurile tuturor și înțelegerea nouă a vieții și a lumii.

Cea de a doua jumătate a secolului XIX european se caracterizase în adevăr prin triumful pozitivismului. Aceiași realitate spirituală se ascundea sub multiplele lui aspecte: empirism în filosofie, sensualism în psihologie, impresionism în artă, determinism în etică, democratism în politică.

Această unică realitate era un anumit mod de a gândi, în speță acela mulat nu pe organic ci pe mecanic. Acest anumit mod de a gândi nu putea să ducă decât la o anumită atitudine în fața lumii, la o anumită viziune a ei. Universul întreg, cel de piatră ca și de carne, era văzut doar ca o imensă mașină; omul în el, ca un simplu sector de mașină. Acest sector — omul — nu poate funcționa decât așa cum l-au născut părinții, așa cum îl determină viața materiei din jurul lui, clima, pământul etc. Fiind doar un sector în mașină, e perfect egal cu toate celelalte. Oamenii se pot aduna, împărți și scădea în viața socială, ca și în cea de stat, ca simple unități matematice. Viața lor trupească nu e decât desfășurarea mecanismelor cari alcătuiesc făptura om; viața sufletească nu e decât iluzia pe care o dă desfășurarea unora din aceste mecanisme, cari încă nu sunt cunoscute bine. Antenele acestor mecanisme, prin care omul ia contact cu lumea, sunt simțurile. Singurele date ale lor perfect valabile sunt percepțiile. Ca să nu fie o iluzie sau o primejdioasă falsificare, ca atâtea din procesele așa zisei vieți spirituale, arta trebuie să fie doar impresie: mii de puncte de lumină și culoare sunt de ajuns ca să facă un tablou; câteva zeci de imagini ajung pentru o poezie, iar un mănunchiu de aforisme (mai mult vorbe de spirit) pentru o etică. Astfel impresionismul culminând în pointilism, în plastică, imagismul culminând în suprarealism în poezie, aforismul culminând în paradox în filosofie, individualismul ducând împreună cu determinismul la marxism și de aici la comunism în politică — au fost toate puncte-terminus în secolul XX ale unor linii de gândire ce și-au găsit înmănunchierea și cel mai puternic tipar în pozitivismul secolului XIX.

În fața realității masive și cotropitoare a acestei viziuni a lumii, neamul românesc a avut ca prezență tare o altă viziune, cu totul opusă: cea a lumii sale folclorice. Viziunea aceasta folclorică — în organicismul căreia sufletul are un rost tot atât de adânc: uman ca și trupul, piatra unul tot atât de transcendent ca și duhul — e încă foarte puternică în spiritul românesc, spre deosebire de cel al Occidentului. Nu fiindcă am fi un neam de țărani. Ci pentru că cultura românească n'a cunoscut acea intensitate și întindere ca sguđuire și răsturnare de perspective spirituale pe care a adus-o Renașterea în apusul și mijlocul Europei.

În sensul acesta, deosebirea de gândire între pătura țărănească și cea conducătoare e minimă, față de diferențele de standard de viață dintre ele.

Nu trebuie să se creadă însă că gândirea românească și-a dat dela început în întregime seama de această situație oarecum mai deosebită a ei. La început s'a lămurit convingerea că această opusă viziune a lumii persistă acolo unde viața folclorică e încă extrem de tare și deplină: la sate. Orașul, dimpotrivă, a fost văzut ca vândut Occidentului, câștigat cu totul de felul lui de a gândi, ba chiar o creație a lui. Occidentul identificându-se de mult, ca viziune a lumii, cu pozitivismul, și orașul fiind considerat ca reprezentant al lui — s'a ajuns în cultura și deci în poezia românească încă de mult la plasticizarea puternică a antitezei *sat — oraș*. Atât de mult s'a încheșat conștiința acestei antiteze spirituale și atât de puternic a fost întotdeauna termenul ei dintâi, încât în cultura românească luată în întregimea ei cu greu s'ar putea găsi un moment în care să se poată vorbi de triumful pozitivismului. Atât de puternic trăește modul organicist al folclorului în cultura românească încât ea a putut da un gânditor de mari proporții pentru vremea lui, pe linia de umanism nedeslipit de literatură populară prelungită a Evului-mediu: *Dimitrie Cantemir*, membru al Academiei de Științe din Berlin la sfârșitul secolului 17; un gânditor pe linia misticei pe care a accentuat-o preromantismul: *Heliade Rădulescu*, la începutul secolului 19; un gânditor pe linia organicismului hegelian: *Eminescu*, la sfârșitul sec. 19, și adevărați filosofi abia în timpul din urmă, după ce procesul de eliberare a gândirii europene de pozitivism s'a desăvârșit. N'a dat însă niciun filosof al materialismului.

Alt fapt extrem de semnificativ pentru viziunea lumii fundamentală pentru cultura românească este acela că tocmai în timpul de triumf al pozitivismului pe toate planurile spiritului european, pe la 1870—90, neamul românesc dă pe cel mai mare poet al său, în același timp un profund gânditor, *Eminescu*, un romantic ca aspirații și un organicist ca mod de a gândi; un om de uriașă cultură europeană și un adânc vizionar poetic al esențelor patriarhale ale spiritului românesc. Poezia și gândirea lui sintetizează și clarifică desbaterea interioară nesigură a culturii românești de până la el și pun neîndurător datele antitezei în care se va sbuciuma cultura și arta românească de după el; opoziția între stilul mecanic al apusului și stilul organic și patriarhal al neamului românesc. Preconizând ca gânditor politic necesitatea unei forme de stat patriarhală și organicistă, *Eminescu* înfățișează în poezia sa, în minunate linii de baladă și cu o adâncă putere de vrajă, existența acestor forme de viață în trecutul neamului său.

Urmașii săi întru poezie — mult mai puțin gânditori politici — au văzut și au recreat artistic antiteza aceasta sub un aspect mai aproape de sufletul și viața lor: acel al opoziției *sat-oraș*. Astfel, în primul deceniu al secolului XIX, crește vijelios în arta românească un curent în primul rând poetic — căci până și proza sa e esențial lirică — ce opune violent vieții străine și mecanice a satului viața plină de forțe clocotitoare, dela cele mai pure: ale sentimentului și idilei, până la cele mai tulburi: ale instinctului și biologicului, deslănțuite demonic. Curentul s'a numit *Semănătorism*, dela imaginea simbolică a celui care rodește nouă viață în brazdele rurale, imagine cu care a ieșit pe frontispiciu.

În poezia *Semănătorului* însă orașul românesc apare doar ca un termen negativ, ca un distrugător de valori de creație. Poetul nu poate crea în el decât aducând cu sine în suflet lumea lui de la țară, ținând mereu legătura fizică cu satul; în momentul când această lume dispăre în sufletul lui și această legătură se rupe — poetul are

sentimentul că se prăbușește, adesea nu numai ca creator dar și ca om. O poezie de sentiment al desrădăcinării, de blestem al orașului, cum e adesea cea a lui St. O. Iosif, se naște astfel după cea a exaltării străvechilor puteri biologice și spirituale ale satului ca izvor al rasei, de către versul lui George Coșbuc.

Lupta pentru deplina lămurire de sine a poeziei românești față de destinul și sufletul neamului se va da astfel ceva mai târziu, și anume când orașul va căuta să devină un factor creator în gândire și poezie. Luând de juste blestemele Semănătoristilor, orașul românesc, de după războiul mondial mai ales, și-a închipuit că nu poate fi el însuși și nu poate crea de sine stătător decât dacă își însușește modul de a gândi, acea viziune a lumii, a pozitivismului occidental, care am văzut că se apropiase în acel timp, sub toate aspectele, de termenul ei ultim. Astfel, orașul românesc, pentru a fi el însuși, n'a crezut că e necesar să creeze sisteme filosofice materialiste, nici să aplaude masiv ideologia marxistă, dar a fost convins că trebuie să fie impresionist în plastică, și imagist în proză și în poezie. Alături de aceste paralelisme artistice ale sensualismului sec. 19 apăreau și cele mecaniciste: cubismul, constructivismul etc. în plastică, dadaismul, suprarealismul etc. în poezie.

Cu toate însă că era gata să se creadă astfel, orașul românesc totuși n'a putut să se identifice și să creeze total în această viziune a lumii. Au înflorit sgomotos în ea doar o mulțime de ciuperci străine, mai ales iudaice. Moderniștii poeți au reușit, uzând de abilitatea specific iudaică în reclamă, să se agite și să agite în primii zece ani de după război, ca pretutindeni în Europa. Poeziile lor, grămezi de imagini, material amorf, la fel cum considerau ei toată lumea, erau proclamate drept revoluționare. Viziunea lor despre lume căuta să fie impusă ca singura valabilă, pentru ca neamul românesc să iasă din presupusul lui țărănișm primitiv și să se integreze în sfârșit Europei.

Se părea că au succes, că timpul îi confirmă. În adevăr, o poezie adevărată și mare nu poate trăi numai din amintiri melancolice dela țară sau din blestem față de oraș.

Totuși opoziția față de ei continuă puternică, ireductibilă. Ceva spunea că e totuși un truc de logică în convingerile ce căutau să le impună. Și acel ceva era origina străină a celor mai mulți dintre noii apostoli gălăgioși. Stătea mai mult sau mai puțin fățișă în fața lor întrebarea: cum pot să priceapă aceștia mai bine destinul neamului nostru și al culturii sale, când sunt străini de sângele și trecutul lui?

Din toate domeniile culturii și artei românești întrebarea aceasta instinctivă a stăruit mai puternică în anii primi de după războiul mondial în poezie. Aici s'a dat și asaltul și lupta cea mai mare. Incet încet, rezistențele îndărătnice au crescut în lucidități, în calme înțelegeri și de aici în creații mari, pline. Pe de o parte s'a înțeles treptat că viața folclorică a satelor nu e numai instinctuală și primitivă ci că are și mari rafinamente etice și estetice, cari pot da artei neamului forme din cele mai pure și grandioase. Pe de altă parte, că orașul românesc nu e deloc atât de străin de viața spirituală a neamului, — și nici cultura lui!

În viața lui se prelungește latentă dar extrem de puternică, viața folclorică a gândirii sătești. Astfel, în forme date de viața folclorică se pot turna în artă cele mai rafinate sbuciume spirituale orășenești și în forme de gândire occidentale intră la noi nespuse de mult din șuvoiul de viață spirituală adesea extrem de înaltă a folclorului românesc.

Ceea ce știința folclorică occidentală consideră ca una din cele mai prețioase cu-

ceriri ale ei în ultimul timp: convingerea că și orașul participă, în felul lui dar foarte adânc, la viața folclorică, și că nu se pot înțelege deplin formele acestei vieți folclorice în țărâșime dacă nu se cercetează paralel și pe cele din oraș — poezia românească a învățat din propriul ei sbucium încă de mult. Prin certitudinile astfel câștigate, prin creațiile majore izvorite din aceste certitudini, poezia românească a contribuit decisiv, cum am spus la început — prin desbaterea care a avut loc în sânul ei mai dramatic ca oriunde — la eliminarea tiraniei pozitivismului din viața spirituală a națiunii românești și la impunerea unei viziuni de viață românești care e în același timp și a Noii Europe.

De aceea, după cum am spus la început, poeții mari ai ultimei epoci sunt în același timp și ideologii ei de seamă, cei cari au văzut dinainte schimbarea spirituală ce se face în întreaga Europă ce mai trăiește viu — și au crezut în ea.

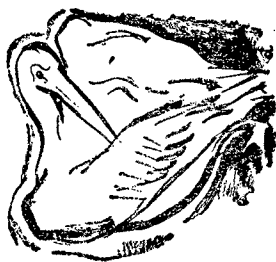
Opera de carton a falsilor poeți cari voiau să se impună ca profeți autentici a ajuns, încă destul de demult, în muzeul de curiozități al istoriei noastre literare.

Pornind, prin *Nichifor Crainic* dela „Șesurile natale“ dunărene, prin *Lucian Blaga* din „Poemele luminii“, prin *V. Voiculescu* dela peisajul arhaic al „Țării Zimbrului“ și din sentimentul de grație și plenitudine a rodniciei gliei strămoșești în „Prgă“, prin *Adrian Maniu* de „Lângă pmnt“, prin *Tudor Arghezi* dela „Testamentul strbumilor“, prin *Ion Pilat* dela „Satul meu“ — poezia românească s'a ridicat din anii de după 1920 pn azi la creații de puternic suc etnic dar și de mare rafinament artistic.

Sucul etnic, rodnicia legătură cu natura, bucuria vieții cosmice, se pot intui din titlurile de poezii și de volume reprezentative, pe care le-am dat în semnele citării. Rafinamentul artistic al creațiilor pe cari le denumesc ele e mult mai greu, ca să nu zic imposibil, de înfșișat în cadrul restrns al unei discuții ca aceasta.

Din pușinul din rndurile noastre att am vrea să reiasă clar: că drama poeziei — și deci a sufletului românesc — din ultimele decenii, e foarte aproape de cea a sufletului nou european în sbuciumul lui. Dar în același timp și adânc deosebită prin împrejurările, prin nuanțele ei proprii, ca și prin substratul rasial și folcloric al structurilor ei de temelie.

Cunoscnd această poezie în ființa ei intimă, cineva din alt neam are prilejul nu numai al unor înalte și rafinate încntri artistice dar și puțința de a-și întregi cunoștințele sale despre drama spiritului european și despre înnoirea lui victorioasă din urmă.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

PARALELISME ISTORICE

Toate-s vechi și nouă toate.

Efortul omenesc de înțelegere este constrâns uneori la anumite procedee, pe cari nimic nu le recomandă ca instrumente perfecte pentru cunoașterea adevărului. Dincolo de domeniul științelor experimentale unde laboratorul realizează climatul obiectiv, științific de înțelegere, prin posibilitatea de reproducere *ad nutum* a fenomenelor, sustrase astfel necesității timpului și spațiului, dincolo de cercul științelor matematice, știința formelor necesare de gândire a omului, în câmpul vast al fenomenelor istorice, cari se desfășoară pe linia ireversibilă a timpului, posibilitățile noastre de înțelegere și previziune sunt constrânse la procedeul analogiei și intuiției. Cum însă curgerea istorică reprezintă o continuă îmbogățire a realității cu elemente noi, fără corespondent în trecut, și cum analogia se sprijină pe materia'l cristalizat al trecutului, înțelegerea fenomenelor istorice contemporane prin analogie riscă să fie incompletă, eronată, prin excluderea sau insuficiența valorificare a aportului elementelor noi. Analogismul poate degenera în mecanicism, poate adică înclina să considere fenomenele istorice ca fenomene repetabile după anumite legi imuabile. Inteligența comună lunecă ușor în această eroare, atât din cauza inerției, cât și din cauza incapacității de a sesiza și integra rațional elementele noi.

Există, este drept, alături de analogie, un corectiv al înțelegerii istorice, intuiția, care implică o concepție organicistă a vieții istorice, o creștere organică a ei. deci și o înțelegere prin unități organice, fulgurant surprinse în totalitatea lor de anumite spirite. În aceste cazuri se procedează după metoda lui Cuvier,

care, în zoologie, reușia să reconstituie un întreg anatomic, pornind de la o simplă piesă prezentă. Deosebirea între metoda lui Cuvier, întemeiată pe anumite corelații anatomice și fiziologice necesare, și metoda intuiționistă în istorie constă în aceea că intuiția întregului în primul caz corespunde unei realități trecute, care oferea posibilitatea verificării, pe când intuiția istorică, fără corespondent în trecut, n'ar putea fi verificată decât în viitor, după împlinirea întregului organic al unui grup de fenomene. Deaceia și intuiția ca metodă de înțelegere a istoriei contemporane și de previziune a celei imediat următoare nu constituie, așa cum arătam la începutul acestor rânduri introductive, un instrument perfect de cunoaștere a adevărului.

Istoricul, spre deosebire de cronicar, înregistrează un fenomen numai după ce a câștigat perspectiva necesară, după ce s'a consumat; el are răgazul de a-l putea surprinde în totalitatea organică a grupului respectiv. Cu totul alta este situația omului politic: acesta, fiind silit de evenimente să ia o atitudine, să activeze înainte de a fi așteptat împlinirea unui ciclu organic de fenomene istorice, trebuie să recurgă deseori la analogie și intuiție, atunci când nu se lasă în voia valului istoric. Și deaceia uneori greșesc și ei, ca și marea masă cu posibilități de înțelegere reduse.

În ale sale „*Idei și forme istorice*“, V. Pârvan a exprimat în forma perfectă a frazei clasice aceste idei. Ne facem o plăcere a le reda, cu atât mai mult cu cât vor contribui la limpezirea punctului nostru teoretic de plecare: „Real-istoric, un fenomen al vieții omenești

la aspectul care să-l facă valorabil ca devenire numai atunci când i se poate găsi *linia ritmică* din care face parte: fenomenul în sine încetează de a fi istoric în clipa în care rămâne izolat de devenirea supraordonată lui, din care el e un singur fragment. Ca atare, atitudinea și mentalitatea istorică nu poate vedea fenomene, ci deveniri: *vieți întregi*. Odată avută viziunea unei deveniri, diferitele fenomene izolate, din care se compune, real, iar nu aparent, se ordonează dela sine în ondularea lor vibratorie" (p. 64—65). Intuiția întregului, de care vorbiam, devine la Pârvan „găsire a liniei ritmice”, integrarea fenomenului izolat, nou în devenire, care este „viața întreagă”. Această intuiție istorică, — în terminologia pârvaniană „apercepția istorică” — este „prinderea dintr’o aruncare a privirii spirituale în adâncimea timpului, a unor deveniri întregi. Este, de altă parte, facultatea reflexiv-constructivă de a pătrunde intuitiv conținutul și forma istorică a infinit de variatelor fenomene de viață omească, spre a le supune valorificării istorice și a le găsi locul exact în linia devenirilor specifice din cari fac parte”. (p. 70). Insfârșit, și pentru Pârvan, esența istorică a unui fenomen nu poate fi surprinsă decât dacă îl privim dintr’o „perspectivă mai adâncă”.

În înțelegerea fenomenelor de istorie contemporană (și astăzi trăim o epocă intens istorică), suntem așa dar înclinați spre analogii facile sau integrări fanteziste, cari, dacă pentru un particular n’au consecințe grave, pentru un politic sau pentru un neam pot avea urmări fatale. Paralelismele istorice, dacă sunt pasionante prin satisfacerea unor dorinți nemărturisite, și frumoase printr’o simetrie quasi-perfectă, nu pot fundamenta totdeauna atitudinile politice.

Războiul actual, trebuie să recunoaștem, a trecut în înțelegerea contemporanilor, în cei trei ani de durată, printr’o gamă întreagă de aprecieri. Puțină lume putea bănuși, în 1939, turnura ce avea s’o ia în 1942 diferendul Danzigului și Coridorului. S’a pornit dela un conflict local, teritorial, pentru a se ajunge la un al doilea războiu mondial, cu un viguros caracter ideologic. S’a plecat dela un războiu al Germaniei, pentru a se păși la un războiu al Europei și, mai departe, la un războiu deschizător de ev nou în istoria umanității. Mulți au înțeles, probabil, acest războiu la început ca un conflict asemănător celui pentru Schleswig-Holstein, o rectificare armată a graniței răsăritene germane. Puțin după aceea, considerându-se amplexarea lui continentală, a fost privit ca reeditarea războiului din 1914—1918, mai ales

că principallii parteneri erau aceeași. N’au lipsit apoi nici analogii mai îndrăznețe, cari au văzut în războiul actual continuarea unui conflict structural germano-anglo-saxon, un al doilea războiu punic pentru supremația continentală între Anglia și Germania, așa cum odinioară Roma și Cartagina și-au disputat supremația Mediteranei într’un ciclu de trei războaie. În această concepție, războiul din 1914—1918 ar fi primul moment al crâncenului conflict, actualul războiu ar reprezenta momentul al doilea, iar un viitor războiu ar încheia ciclul. S’a mai spus, fără a se părăsi termenul de comparație din antichitate, că războiul actual ar urmări eliberarea Atlanticului de puterea hegemonică a Anglo-Saxonilor, așa cum războaiele Romei au eliberat Mediterana de Cartaginezi. Insfârșit, ținând seama de caracterul pronunțat ideologic, căpătat în urma intervenției Rusiei, comuniste și anti-creștine, acest războiu a fost considerat ca o nouă cruciadă a popoarelor creștine pentru restabilirea supremației spirituale a lui Hristos.

Aceste paralelisme istorice, împinse până la ultimele consecințe, determină, în plan politic, anumite atitudini, cari pot constitui erori grave. Într’adevăr, dacă în 1939 conflictul germanopolon reprezenta un simplu diferend teritorial, de interes și întindere locală, ca cel cunoscut în istorie sub numele de războiul pentru Schleswig-Holstein, Franța, de pildă, stăpânită de iluzia acestui paralelism, n’avea de ce se teme, ca și Austria în momentul conflictului pruso-danez. Acest mod facil de a raționa cucerește inteligențele simpliste și sensibilitățile cu nostalgii occidentale nestinse, pentru că nu întâlnește nici un efort intelectual critic, nici o preocupare de a percepe aspectele noi ale momentului actual istoric, care schimbă și rezultatele finale. Nu stăruim asupra erorii de raționament în cazul acestei analogii.

Dacă privim însă, cu aceeași îndreptățire metodologică, războiul actual ca un al doilea moment al războiului punic germano-englez, atunci și datele finale se schimbă. Germania va trebui să scoată continentul european sau Atlanticul de sub hegemonia anglo-saxonă și, probabil, un nou Africanus va distruge Cartagina de pe Tamisa printr’un ultim și definitiv asalt. Să nu uităm, această analogie are mai multe puncte de suprapunere decât precedentă: Londra, ca și Cartagina, este o cetate maritimă și comercială, pe când Germanii, ca și Romanii, un popor continental și industrial; Englezii au o civilizație decadentă ca și Cartaginezii, pe când Germanii sunt în plină ascensiune ca și Romanii; Englezii luptă, ca și Cartaginezii, cu

mercenari, pe când Germanii cu propria substanță etnică, așa cum odinioară au luptat Romanii; primii *întreprind* războiul ca pe o afacere comercială sau de bursă, animați numai de interesele materiale, ultimii *fac* războiul dintr-o necesitate vitală, animați de o credință puternică, etc.

Însfârșit, dacă privim războiul acesta ca pe o nouă cruciadă creștină, urmărind indicațiile trecutului, am ajunge la concluzia că, după primele succese ale cruciaților, cari au desăvârșit unificarea spirituală a Europei, vom avea să trăim o revărsare a păgânilor, ca și a Turcilor de altă dată, până în inima Europei...

Comparaison n'est pas raison! Invățămintele trecutului, determinismul istoriei, reprezintă în

efortul de înțelegere și plăsmuire al prezentului și viitorului apropiat, un factor important, dar nu decisiv. Istoria este viață, iar viața nu poate fi turnată în formule matematice și nici reprodusă în creuzotul laboratoarelor. Prezentul și viitorul se plăsmuiesc prin coofluența trecutului cu mesecatele isvoare proaspete ale vieții.

Trăim astăzi un început nou de istorie; pentru a-l înțelege, pentru a crede în el, pentru a-l desăvârși, nu-i suficientă numai lecția trecutului, dialectica paralelismelor istorice. Trebuie să știm vedea cu prospețimea unei inteligențe deschisă spre viața nouă și să putem participa cu credința marilor cititori de istorie.

ALEXANDRU CONSTANT

ESENȚA POEZIEI LUI GHERGHINESCU VANIA

Se observă în poezia lirică contemporană existența unui domeniu în care poezia depărtându-se de viața practică, se înalță către sferele nezărite, către esențele intime, ce nu pot fi pătrunse decât de magia intuiției și a inteligenței. Așa numită regiune a poeziei pure, quintesența lirismului, zămisliată din incantațiile muzicii și în care obiectul e misterul magic, e eterizat, sugerat. E poezia imagistică, mai puțin romantică sau parnasiană care coboară din izvoarele cuvântului închis în melodie, a lui Mallarmé. „A numi un obiect, spunea el în 1891, înseamnă a suprima trei sferturi din farmecul poemului; să sugerezi obiectul, iată visul“.

„Arta personală, completa Rémy de Gourmont, este totdeauna aproape incomprehensibilă. Înțeleasă, ea încetează de a mai fi artă pură și devine un motiv pentru noui expresii de artă“.

Așa dară în poezia lirică actuală există pretutindeni această regiune de debarasare a leștului pământesc, și care prin muzică ajunge la dumnezeire. Și cu toate că superioritatea acestui suprapământenism e cu totul evidentă, se consideră îndreptățite ambele zone de poezie, și cea a lui Ronsard și cea a lui Mallarmé și Edgar Poë.

Și atunci când ne amintim definiția lui Paul Valery, „*lirismul este desfășurarea unei exclamații*“, indiscutabil ne revin în auz și ultimele acorduri ale versurilor lui Gherghinescu Vania. Strofe în care prețiozitatea dă imaginilor un aer de introducere, de fragment.

Și dacă există o evoluție naturală a lirismului, proprie fiecărui popor, desigur că pentru noi, până în zilele de azi, armonia eminesciană reprezintă culmea încă nedepășită. Amintim

însă de virtuozitatea versurilor d-lui Tudor Argezei; o facem tocmai pentru a arăta două versanturi opuse, pentru a deosebi și cealaltă zonă a liricei melodice, cerebrale, reprezentată de d. Ion Barbu. „O poezie în care se percep magiile de cristal, cum constată d. Perpessicius, ale versului și se întrevăd luminile iscoditoare ale gânditorului, umblând prin cerurile geometrilor și filosofilor elenici“. E poezia idealistă, individualistă, redusă la lecțiunile unui Edgar Poë, cum o definea Charles Baudelaire: „Este ceva adânc și plin de lumini ca visul, misterios și perfect ca și cristalul“.

Iar dacă întocmai ca Paul Valery, am face distincția, delimitând precis aceste două zone, cea sădită pe tulpina baudelairo-eminesciană și cea, a simbolurilor, a sugestiilor lui Mallarmé, la baza tuturor însă, și a lui Mallarmé și a lui Rimbaud ca și a lui Verlaine, se află acel tributivism baudlairian al literaturii contemporane. Și astfel versanturile comunică între ele nu numai prin baza comună, ci urmând pe Claudel, prin „metafizica legătură dintre cei trei poeți: Baudelaire-Poë-Mallarmé“.

Poezia lui Gherghinescu Vania, direct sau prin intermediuri străine, își înfige rădăcinile adânc în această treime de pelerini ai nopților transpământene. Armonia poeziei sale este de aceeași natură cu cea văzută de Berlioz în „Simfonia Pastorală“. El percepe în acordurile beethoveniene nu numai hora și veselia muncitorilor, pe care furtuna în curând îi va risipi, dar și „părul femeilor cum se respiră pe umeri“. Interpretarea este cea mai complexă gamă de sentimente pe o întreagă claviatură de acorturi. Unicitatea poemei „Audiție din Saint-Saëns“ dovedește precis ingeniozitatea și pu-

terea de evocare a întregului armonic muzical și transpunerea sa în armonia de „dans macabru“ a versurilor.

Desigur că aceste antecedente nu sunt decât premisele unui panteism extasiat, care inevitabil se contopește în creștinismul ilimitat al poetului.

În ce măsură această nouă atitudine a reușit să aducă în casa Domnului poezia lui Gherghinescu Vania nu reclamă o actuală cerință literară; limitându-ne la capitolul poeziei religioase trebuie să constatăm însă, ca esențial, derivarea directă a acesteia din panteismul mallarmeian.

Desigur că faptul acesta a făcut pe poet să se apropie mult de spiritul creștin al țaranului și cum spunea d. Nichifor Crainic: „*arta noastră nu poate să rămână izolată de sufletul popoului, de religiozitatea lui*“, Gherghinescu Vania a ajuns atât de aproape de miezul lui, încât întreaga sa sevă conceptuală rămâne încărcată de rezidurile solide ale unei credințe din strămoși. Faptul îl apropie mult de poezia d-lor Ion Pillat și Nichifor Crainic. Însă între panteismul ermetic al d-lui Tudor Arghezi și între ortodoxismul național al d-lui Nichifor Crainic sau creștinismul transcendent, miorfic, al d-lui Lucian Blaga, năzuința spre Dumnezeu a poetului Gherghinescu Vania se așează ca o operă de sintetizare, de împăciuire a extremismelor.

Și dacă o vreme, această poezie religioasă a fost aproape inexistentă în analele cronicarilor, reînnoirea spre răsădul credinței, a artei și poeziei, însemnează pentru aceasta mai mult decât înșiși amvoanele. Căci chiar și în textele religioase, indiferent de latura teologică, ceea ce impresionează și rămâne mai mult este tot mireasma aceasta literară atât de pătrunzătoare încât nici cea mai puternică aromă de tămâie nu o poate îndepărta din percepția cititorilor. James George Frazer spunea: „Lectura acestei cărți (Biblia) rupe cercul monoton al zilelor ca un fulger de lumină într'un copac acoperit de nori, ca niște note de muzică solemne într'o stradă sordidă. Ea pare că ne ridică pentru câțiva timp deasupra noastră înșine, deasupra micilor neliniști și a micilor noastre necazuri și ne pune în comuniune cu acele forțe superioare, ori care ar fi, care au existat înainte ca omul să fi început să existe și care vor dăinui când toată rasa umană, așa cum ne-o amintesc zilnic cataclismele și convulsiunile naturii, se va fi cufundat în totala distrugere. Ea întărește în noi, convingerea oarbă sau firavă, speranța, că undeva dincolo de umbrele pământene, se află o lume de vecinică lumină

unde întrebările îndărătnice ale spiritului își vor avea răspunsurile, unde inima își va afla odihna“.

Un astfel de tărâm e „Țara de peste veac“ a d-lui Nichifor Crainic și parțial, „Amvonul de azur“ al poetului Gherghinescu Vania. Ca element primordial, — uneori chiar și la d. I. Pillat și V. Voiculescu, — aflăm acel proces caracteristic de autohtonizare a ideilor și episoadelor din Istoria Sfântă. Și paralel cu aceasta s'a dezvoltat pe o treaptă tot atât de variată și pastelul, destul de sumar și puțin analitic, și tematica indispensabilă a parabolelor cărților bisericești. Deși simplitatea tonului și emovivitatea stăpânită sunt esențiale în versurile lui, poetul redă deosebit acea armonie universală, poetică, singura muzicală.

Creștinismul lui Gherghinescu Vania nu e dogmă, e însăși experiența tărâmurilor pe care trăește. Natura intervine aproape totdeauna în poezia sa religioasă doar ca un cadru strict necesar dezvoltării senzațiilor și intuițiilor. Și deși la prima vedere poezia sa ar fi ușor tangibilă pesimismului eminescean, totuși ea respiră cel mai pur optimism întruchipat în însăși dragostea de pământ și cer și în legătura pe care o interpune acestora prin iubire, devenită la el nu simbol, ci motiv. Poezia sa cunoaște și impresionismul exterior, limitat la o imagine de ordin fizic, dar se coboară și în suflet pentru a-i fixa atitudinea momentană; valoarea ei depinde de natura impresiei. Oprindu-se în domeniul senzației pure, nu poate oferi decât un material poetic necristalizat; trecând în suflet, se face intepretul unei stări sufletești cinestezice, elementare. Pe calea regresivă a efortului intelectual se poate ajunge și mai departe deci, până la simpla transcripție a senzației. Este evident așadar că modernismul lui Gherghinescu Vania nu constă nici în extragerea emoției din domenii rezervate speculației cerebrale, nici în exprimarea ei prin procedee intelectuale, ci în reducerea la factorul elementar al senzației. Valoarea imaginii în fraza poetică e neîndoasă; semnificativă însă este întrebuițarea ei nu ca element util, ci ca scop în sine.

De aceea Dumnezeu e tratat dialectic, deși numai din intuiție poate ieși poezia religioasă. Deductiv, sentimentul religios al poetului este produsul unui conflict dintre ilogismele vieții ce împing la negarea divinității și splendoarea spectacolului naturii ce presupune o ființă armonizatoare.

De natură intelectuală, optimismul său religios, are paloarea lucrurilor trecute prin raționament, obiect de argumentare și de dialectică.

Optimist și plin de elan spre pacea sublimă a naturii în cele mai frumoase creații ale sale, el devine mărunț, pesimist, nemulțumit și amar în primele încercări de versificație.

Atracția telurică pe care poetul o suferă prin această permanentă viețuire și atingere cu pământul din care a fost plămădit, se manifestă la Gherghinescu Vania prin pretutindeneasca prezență a naturii în versurile sale și numai rar prin izbucniri patriotice.

Așa dară natura continuă a fi pentru poet, când cadru, când obiect: cadru larg pentru inspirații și rezervoriu nesecat de imagini, sau obiect al poeziei. Dar ea apare uneori mai mult decât atât, ca o mare entitate vizibilă, marele tot cu care el se simte înfrățit, în care, ca un Leconte de Lisle, ar voi să se absoarbă până la completa contopire.

Pământ și cer: eterna antiteză, cei doi poli între care pendulează viața omenească, alcătuiesc transpunerea într-o formă foarte subiectivă, contrastul devenit aproape banal: întunecul și lumina, binele și rău, adevărul și eroarea, aceeași antiteză împrosătată prin vestmântul nou, diafan, al imaginii.

Ne naștem din pământ; purtăm în vine greutatea și urâtul humii, dar ridicăm fruntea și privim spre soare, spre cer. Pe aripile gândului, înpintenat de dor, pornim spre tărâmul acela de peste veacuri; pornim și azi, ca și ieri, ca și trogloditul ancestral, care cățărat pe cea mai înaltă creangă a codrului, s'a avântat în gol... spre soare.

Și după ce am luat cunoștință despre interpretarea pe care poezia lui Gherghinescu Vania a dat-o celor două primordiale elemente, cer și pământ, rămâne să vedem cum înțelege poetul să facă trecerea dela una la cealaltă. Intermediul, cum am mai afirmat, este iubirea. Deși aceasta pare pentru poet uneori o a doua Dumnezeu, deci pe plan egal cu „Cerul“, alteori ajunge destul de aproape de omenescul teluric, deci pe același plan cu „pământul“. O mare parte dintre versurile sale se limitează la această emoție erotică: forță uriașă ce poate incendia și cuceri tot universul prin expansiune biruitoare, sau îl poate reduce la un punct tenace și invizibil ce nu vrea să moară. Plăcerea iubirii devine, aproape mereu, lăncezeală și blândețe, cu toate că ea cunoaște și frenezia expansiunii până la distrucție. Obscură din pudoare și din delicatețea artei, poezia sa erotică e o forță concentrată și tragică, în care simți un freamăt surd, o putere ce nu vrea să iasă, ce se consumă în interior, un izvor fecund ce se zbate în matcă. În clar-obscurul unei atmosfere de ceață, ca într-o pânză de Carrière,

versurile poetului cântă litania unui amor patetic prin accentul lui profund.

„Gherghinescu Vania este un maestru al cântecului de iubire“, afirmă pe drept cuvânt d. V. Gionea. „Poezia sa reprezintă tot ceea ce iubirea poate oferi, dela carne la vis, dela lacrimi la surâs, și ajungând până la comuniuni spirituale și-a găsit ecou în acest inflămănt și însetoșat de dragoste“.

În iubire poetul și-a realizat un mare vis: Domnița lui e o realitate. Și aici intervine elementul interesant, poezia sa erotică se bazează pe realități, care chiar dacă sunt dure-roase sau prilejuri de fericire, alcătuiesc miezul cugetărilor poetului. Simbolul iubirii cade prin intervenția acelei reale „Domnițe“.

„Domniță frumoasă și bună
Ca o mireasă de voevod,
Tu ai pus în gândul meu rod,
Dupăce l-ai nins cu floare de lună.
„Elegie“ (Priveghetoare Oarbă)

„Domnița“ d-lui Gherghinescu Vania, poate fi mândră“, scria în 1928 d. Perpessicius. Și în legătură cu erotismul său trebuie să relevăm o formă nouă, completa în același an d. Al. Dima, divinizarea ființei iubite transfigurată ca în sonetele dantești sau petrarchiești“.

„Dar m'a oprit minunea ce pasul tău purta
Mi s'a părut voalul, pe umeri, fluturând,
Că e o coborâre din cer, deasupra ta...
Și am pășit alături, cu ochii lăcrimând“.
„Ai fost măhnită“ (Drum Lung)

Izvorată și controlată de atmosfera intelectuală a revistelor „Datina“ și „Gândirea“, poezia lui Gherghinescu Vania trebuia să fie neapărat străbătută de firul roșu al tradiționalismului. „In dânsul tradiționalismul poetic are un sânguinos ucenic“, afirma d. Pompiliu Constantinescu în preajma anului 1933.

Pământule, prietenul meu drag,
Mă plec spre tine în genunchi mă plec,
Imbrățișez țărâna ta pe prag
Și aștept, umil, să te deschizi să trec.
(Amvonul de azur).

„O poezie care nu caută revoluții, nici în vers nici în gânduri, ci apare simplă sublimare liniștită a unor frământări, a unei suferințe chiar, ce își cereau sfioase expresia.

Uneori această simplitate de vestmânt a simțirii e excesivă :

„Codrii se liniștesc și apele tac,
Păsările au adormit de mult
Pitite prin scorburi de copac“.

„Dar de cele mai multe ori, continuă d. Ovidiu Papadima stihul acesta simplu se mlădiază potrivit cu unda clară a simțirii acestui poet care își găsește cea mai curată expresie a sa într'o apropiere fără niciun cutremur, — calmă ca a fiului de tatăl cel bun — de ființa plină de pace a dumnezeirii“:

„Doamne — sufletu-mi de Tine-i plin
Cum e o dumbravă de răcoare,
Cum îi plină de parfum o floare,
Ori un bob de strugure cu vin“.

(Amvonul de azur)

Și dacă primul volum, Drum Lung, al lui Gherghinescu Vania, constituia cea mai justă expresie a artei, a unei imediate sensibilități poetice, Amvonul de Azur, e mai ales cartea exercițiului tehnic, a noilor forme de expresie însușite de poet!

„Chiar și marile întrebări asupra lumii, ori cât de triste — scria nu de mult d. Vintilă Hoșie într'un număr al revistei „Meșterul Manole“, — sfârșesc în suprema consolare care e drept sau nedrept, logic sau illogic, nu pentru înțelegerea noastră, ci numai pentru a aceluia „carele toate le-a făcut“.

„Ultima răscruce
Va fi descătușarea grea,
Ori numai întoarcere — moartea mea?
Unde mă va duce?

Dacă în fie ce clipă mor
Câte pușin și ușor,
Unde mă adun
Din nou și mai bun?

Cine conduce pământul nomad?
Cine culege stelele care cad?
Toute minunile din câmp de-afar,
Unde ajung — după ce dispar?

Pentru liniște și pentru chin,
Pentru viețile care pleacă și vin,
Pentru zvonul din suflet și din porumbiști
Trebue, Doamne, să existe!“

„Pentru liniște“ (Privighetoare oarbă)

„Gherghinescu Vania, care a început prin a fi tradiționalist, adică scriind o poezie clară și clasică, în fond și formă, înnotând chiar în clișeele mult uzate ale romantismului posteminescian și în banalități verbale, are o sensibilitate modernă totuși, care a știut să-și făurească o formă personală în cadre moderne.

Fără a fi accentuat modernist, pentru că nu

e nici hermetic, nici suprarealist, stilul poeziei lui a evoluat cu Amvonul de azur și a devenit cu Priveghetoarea oarbă, un tradiționalism evoluat, modern putem spune, fără teama de a părea contradictoriu, fapt ce-l înrudește pe linia mari cu acel tradiționalism superior și fructuos reprezentat în poezia mai veche de Nichifor Crainic și V. Voiculescu, în cea mai nouă de N. Milcu și Radu Gyr, fără ca poetul nostru însă să fie inspirat de aceștia.

Dacă în Drum Lung poetul era cam unilateral, trăirea sa lirică învârtindu-se aproape exclusiv în jurul iubirii ca temă unică, toate icoanele realității nefiind văzute decât prin prisma acesteia, încă din Amvonul de azur orizontul lui se lărgeste, personalitatea sa îmbrățișează teme noi, care se înmulțesc încă mai mult în Priveghetoare oarbă“. (Octav Șuluțiu).

Și cu toate că la acest rând nu am făcut altceva decât să demonstrăm sensul, esența poeziei lui Gherghinescu Vania, credem că ar fi o eroare fundamentală, străduința de a încerca să desprindem din poezia sa acea „conștiință metafizică“ ce ușor s'ar rutea preta la orice contradicții teoretice. Cum scria în Septembrie a anului 1940 în „Gândirea“ d. Septimiu Bucur, „poezia sa nu e nici cugetare nici raționament transfigurat, pe care să-l descifrezi cu dicționarul filosofic în mână, pentru a ajunge la concluzii fantastice“.

Pentru a gusta în adevăratul sens al cuvântului arta realizărilor sale, pentru a judeca valoarea ei reală, n'avem nevoie de acel intervenționism enciclopedic, ci e de ajuns și totodată necesară luarea de contact direct cu poeziile acestuia. Și dacă se pare că în Franța o operă se oferă mai mult înțelegerii decât desfătării, — „ne place mai mult să o discutăm decât să o gustăm“, — afirma Paul Valery în ultimul său interview acordat lui „Les nouvelles littéraires“, această meteahnă a pătruns și la noi prin părerea că o operă artistică e totdeauna un prilej de vivisecție raționalistă, e un material de satisfacere a predilecțiilor unor școli critice. Cine nu cunoaște opera direct, pe calea resurselor sale intelectuale proprii, nici într'un caz nu poate înțelege versuri ca acelea ale lui Gherghinescu Vania.

Gherghinescu Vania a contopit atât de intim fondul autohton cu cel general omenesc și a concentrat într'o sinteză atât de indisolubilă munca poetică anterioară, încât cu versurile sale, literatura noastră contemporană este tot pe atât de adânc națională, pe cât este și de larg universală.

Poetul a fost pe lângă aceasta mereu preocupat de o stilizare a casă, pe care a căutat-o atât în distincțiunea expresiilor, cât și în armonizarea frazei, silindu-se să păstreze linia clasică a expresiei.

Delicatețea simțirii sale a avut un puternic

răsunet în stilul lui, care este sentimental fără nici o afectare, plin de finețe necăutată și de o grație firească, izvorâtă spontan.

MIRCEA BOGDAN

C R O N I C A L I T E R A R Ă

RADU D. ROSETTI: *Odinioară...* (Ed. Cugetarea, 1942). — Viața de turmă a scriitorilor noștri, care trăiesc în clanuri și își fac reciproc complimente, socotindu-se fiecare obligat să aducă celuilalt o laudă dela înălțimea unei priceperi critice, care este mai mult o solidaritate de gașcă, îi izolează într'o nostalgie searbădă atunci când a dispărut mirajul existenței de odinioară. Intr'un tremolo de romanță sirupoasă, ei provoacă durerea unei răni sângerânde — rană pricinuită de nepăsarea și chiar de neînțelegerea actualității, refugiindu-se în domeniul prăfuit al amintirilor. Dintr'o vreme ținută în uitare, de sub pecetea de taină a unui scriin mâncat de cari, apar fantome și umbre tutelare, care dau menopauzei un parfum de tinerețe nefirească și anacronică. Apelpisit și ratat, — scriitorul suspină jalnic după o lume inutilă care nu mai înseamnă nimic, nu pentru că și-a trăit traiul, și din belșug și-a mâncat mălăiul, ci pentru că prin toată existența ei s'a făcut vrednică de compătimire.

Este cazul d-lui Radu D. Rosetti, noctambul de anvergură salonardă, — trezit brusc din somnul bătrânețelor, pentru a publica o carte de evocări patetice. Vezi parcă cum se deschid scriile, și într'un spectacol grotesc pășesc pe marginea țințirului crinoleinelor și malacoaivele scheletelor, perucele hârcelor, mumii unei protipendade, într'o kermessă macabră psalmodiată de romanța: „Colo 'n grădiniță, sub umbra de viță, tu cu altul mi te-ai sărutat“. Motivul de preferință al d-lui Radu D. Rosetti, se încadrează perfect între jocul de cărți (stos sau preferans) al cneazului Moruzi cu Beizadea Mitică, zis Vițelul, și furorile galante ale Maicii Smara. Apologetul acestei mondenități frivole și desfrânate era un oarecare claymoor, un gazetăraș dela L'Indépendance Roumaine, — caricatură ilariantă cu perucă și maniere franțuzite, care trăia, ca și Clarinet, din firimiturile banchetelor și cumetriilor din lumea mare. Un exemplar reprezentativ și inevitabil, pentru care d. Radu D. Rosetti are toată admirația. (pag. 169). Cu o pană aromată cu naftalină, cronicarul vremilor de odinioară scutură garderoba Cazinoului dela Sinaia în oftaturi prelungi de

catirincă. Simțitor la rezonanțele muzeului de antichități bastarde, d. Radu D. Rosetti se cocoșează cu sfială în fața spectacolului. Iată o probă: „Ah! parterul select, în care puteai să vezi plimbându-se pe alei, încoace și 'ncolo, — în locul mulțimii amestecate de mai târziu — pe Ionel Brătianu cu principesa Ghica, pe Alexandru Marghiloman cu doamna Lili Cerchez, pe Jack Lahovary cu Didina Tătăranu, pe Take Ionescu cu Simca Lahovary, pe Alexandru Djuvara cu doamna Triandafil, pe Costică Arion cu doamna Cantacuzino, pe Nicolae Filipescu cu Elena Catargi, și așa mai încolo. (D. Radu D. Rosetti a uitat s'o adauge pe Mița Biciclista și pe Lili Gheorghiadis, cu... cu... ejusdem farinae).

„Ce eleganță! ce bună creștere!

Un mic Versailles românesc.

...Și viața curgea lină, desigur mult mai bună și mai liniștită decât cea de azi, și pentru cei care, nefiind admiși în cercul acesta intim, trăiau în lumea lor modestă. Avuzul din față-mi cântă mereu, și 'n susurul lui parc'am auzit o voce cu... A fost odată ca nici odată“ (pag. 165). Aceasta era viața, aceștia erau oamenii de care d. Radu D. Rosetti se simte legat sufletește și în lipsa lor murmură necurmat balada amintirilor. Cercetați starea civilă a acestor ipochimene și veți descoperi adulterul și concubinajul; aruncați o privire indiscretă în bilanțul huzurelilor mondene și veți afla milioanele de robi ai pământului care trudeau în obidă, cu sânge și sudoare, pentru a acoperi luxuria nababilor. Iată pentru ce nu există punte de trecere între generația d-lui Radu D. Rosetti și cea de astăzi; iată pentru ce, această carte fără ecou, este predestinată câtorva fosile care au supraviețuit marilor deplasări sociale. Pentru a cristaliza amintirea unei epoci, căreia îi adulmecă parfumul, nu-i nevoie să te scobori în alcovuri și în saloane, în cazinouri și în serate dansante, — unde vei găsi desmățul și nerușinata afirmare a viciilor, — d. Radu D. Rosetti putea să aleagă altă cale, mai pitorească și mai bogată în amintiri. Dar pentru ca din amintiri să poți construi o pagină de literatură, trebuie să fi trăit cu intensitate viața, să o fi pătruns

în esențele ei, — și mai presus de toate să ai darul evocării, acea putere de observare și de redare plastică și colorată care reînvie oamenii și provoacă mișcarea. D. Radu D. Rosetti este peste tot superficial și gelatinos, — convențional și binevoitor, de o elocință discretă și de o amabilitate înmănușată, cu oamenii pe care îi evocă în cele mai banale și mai ne semnificative împrejurări. Ca această carte să fie un memorial, ar fi trebuit ca autorul să dispună de o mare putere analitică, făcând sondajii în adâncurile sufletesti și astfel, în fața noastră ar fi defilat personajii reale, caracterizate prin ticurile, mâniile și gesturile lor, — cu o căldură care însuflețește, într'un cadru bogat în culori și în pete de lumină.

Când bunăoară vorbește despre Alexandru Macedonski, reeditează pasagii din *Literatorul*, de unde cel mult se poate deduce că acest poet era un reclamagiu halucinat de propriul lui ergoliu. Din acelaș material, Ilarie Chendi a alcătuit un pamflet savuros și vehement, în care portretul psihologic este amănunțit prin simțul nuanțelor și al prețiozității analitice. Acelaș subiect, sub condeiul d-lui Radu D. Rosetti, este redus la câteva date informative care nu izbutesc să evoce și nici să dea relief tipului. Tot un subiect ratat este și *Maiorescu avocat*. Compilând și comentând pasagii din *Insemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu, — d. Radu D. Rosetti nici nu încearcă să ni-l prezinte pe orator cu dialectica juridică în fața barei, fie că nu l-a cunoscut de aproape, fie că nu l-a impresionat îndeajuns ca să-i poată reține imaginea. Și nota bene: d. Radu D. Rosetti este avocat, și încă un avocat mare, un penalist, de unde se presupune că oratoria este acea involburare de sonorități verbale, acea beție de imagini, de epitețe și de invective, acea magie scânteietoare a cuvântului, capabilă de a înduioșa inimile împietrite sau de a declanșa șuvoaie de ură.

Nimic din toate acestea la Titu Maiorescu. Oare avocatul din el a rămas la poza marțială și scrobită dela Junimea sau avea flexibilități de o rară eleganță de cugetare care angajau vibrațiile unor suflete? D. Radu D. Rosetti nu-și lămurește cititorii, care desigur că ar fi dorit ceva mai mult. Nota caracteristică a portretului se desprinde din câteva citate de unde se vede că lui Titu Maiorescu îi lipsea „bucuria vieții“, revenind stereotip asupra „desgustului de viață“, asupra „bucuriei de viață care s'a dus“, ca și cum tocmai atunci când făcea advocatură, această profesiune nu-i aducea nicio satisfacție. Mai înțelegător cu Al. Bogdan-Pitești, — de oarece aici amintirile se o-

presc la interiorul domestic, la relațiile curente cu oamenii, fără a intra în disecția sufletească a tipului; un exemplar de *Mecena excroc* (bună caracterizare), care ar fi putut reține atenția prin complexul de paradexe și de farse ale acestui impostor genial. Toate amintirile d-lui Radu D. Rosetti despre generalul Averescu se reduc la dedicațiile pe două fotografii. Ne întrebăm de ce nu reproduce d. Radu D. Rosetti și dedicațiile autograf de pe cărțile primite dela diferiți scriitori, căci și acestea pot fi documente memorialistice sau chiar certificate de calificare în lipsă de altele? Cât am citit și am cunoscut pe scriitori, n'am văzut măcar unul reproducând dedicațiile de pe fotografii. O singură dată, îmi aduc aminte, de un fost director de ziar, care a făcut mențiune, în gazeta lui, că a înapoiat cutărui om politic fotografia ce o primise cu un autograf, pentru că nu mai erau în bune relații. În muzeul domestic al d-lui Radu D. Rosetti s'or fi găsind dedicații dela Maica Smara, sau dela Candiano-Popescu, sau dela Mița Baston, de ce nu le publică în volum? Ele aduc de sigur mireasma trecutului când tramvaiul Nr. 6 era tras de cai, și muscalii birjari se angajau nu ca bărbați, ci ca vizitii, la Mița Boambă (pag. 202).

Vai, cât este de pudic d. Radu D. Rosetti când vine vremea să lămurească de ce Muscalii cu cauciuc sunt scopiți. Atunci recurge la o parafrază: „Pentru că... Cum naiba să dau lămuririle necesare? Știi ce, dudue dragă? Roagă pe mămițița să te descurce la ureche în chestia asta, când ți-o servi la masă supă de clapon“. (pag. 201). Mehenchi mai este și d. Radu D. Rosetti când umblă cu șolțicării afrodisiace pentru a stârni curiozitatea nevinovatele nobile. Și totuși există și evocări patetice în cartea d-lui Radu D. Rosetti, de pe vremea când cânta ceasul cu cuc și pechinezul Țuțuruguță („al unui văr al meu“) își reclama porția de dulceață. Necunoscând firea animalelor, d. Radu D. Rosetti caută explicația acestui fenomen. Să i-o dăm noi. Dacă Țuțuruguță primea chisaua cu dulceață când ceasul cu cuc vestea ora 10 fix, înseamnă că la el s'a stabilit un reflex condiționat. Cucu, auditiv, înseamnă reflex gastric, adică dulceață. Explicația stă astfel, în toate tratatele de fiziologie, dela Pavlov încoace.

Mai amuzant este d. Radu D. Rosetti atunci când își caută homonimii. De aici, o plăcere când ești confundat cu un scriitor de talent, după cum singur mărturisește la pag. 250, și o firească supărare, când ești confundat cu un excroc. (pag. 251). Nu știm la cine face aluzie, căci Rosetteștii au fost, unii francmasoni, alții demagogi, chiar oameni foarte de treabă și

scriitori de mare talent, ca vechiul boier moldovean Radu Rosetti. Acesta este homonimul care i-a complicat existența d-lui Radu D. Rosetti. Confuzia a făcut-o mai întâi G. Panu în ale sale *Amintiri dela Junimea*, punând în sarcina preopinentului nostru de astăzi, oarecari scrieri istorice de care d-sa habar n'avea. Confuzia a spulberat-o Ilarie Chendi, într'un foileton cam trist pentru d. Radu D. Rosetti. Atunci d-sa semna fără D. între Radu și Rosetti. Și totuși, acest D. intermediar, nu pretează la confuzii, de oarece, — Radu Rosetti, boierul moldovean, este un scriitor de mare talent, autorul a două volume de *Povești moldovenești*, și a atâtor alte sorieri sociale și istorice, — ceea ce nu ste cazul cu d. Radu D. Rosetti; și în al doilea rând Radu Rosetti era naționalist, iar d. Radu D. Rosetti este Cavaler de Malta, adică francmason.

* * *

IARĂȘI CAZUL G. CĂLINESCU.

Istoria literaturii române a d-lui G. Călinescu, — tipărită de Fundația pentru literatură și artă, — este încă subiect de discuție. Polemicile stârnesc curiozitatea. Cei care nu cunosc imunda secreție a unui creier anormal, o caută la librării, și negăsind-o, o cercetează în biblioteci. Subiect de scandal și de controversă; motiv suficient ca popularitatea d-lui G. Călinescu să crească, vulgară și nerușinată, ca și gloria scandaloasă a unui șarlatan de iarmaroc, care din falșuri și jonglerii abile provoacă triumfătoare efecte în fața vulgului nepriceput și neprevăzut. Nimeni nu poate calcula efectele unei porniri demențiale. Tolerat de unii, încurajat de alții, discutat în lungi articole de ziare, d. G. Călinescu își ridică pe umerii de hamal un cap impertinent și agresiv, provocând ei însuși scandaluri publice. *Istoria tribulațiilor critice* a d-lui G. Călinescu s'a tipărit într'o mie de exemplare, și după cum se știe, cartea s'a epuizat. Făcând și o afacere negustorească, — d. G. Călinescu a intentat proces Fundației pentru literatură și artă, în vederea tipăririi celei de a doua ediții. Nerăspunzându-i-se la somație, autorul s'a adresat justiției, cerând daune materiale pentru desconsiderarea intereselor pecuniare, și morale pentru feștelirea blazonului. D. G. Călinescu își aruncă disprețul cu o biruitoare insolentă. Pentru că nu s'a dat încă o sancțiune oficială, procesul este în curs și cei vizați au primit citații.

Iată unde am ajuns: din bazarul Târgul Cucului s'a ridicat procurorul semitismului literar, — și întinzându-și marfa pe tarabă își validează câștigurile. Se poate presupune încă

de pe acum, că dacă nu se va preîntâmpina înfățișarea în justiție cu o sancțiune oficială, — d. G. Călinescu să obție câștig de cauză încasându-și daunele. Atunci va fi prea târziu, după cum neîngăduința și acum este discuția ce se face în jurul cazului Călinescu. Într'un mare cotidian din București, cu data de 27 August se aduc laude, proslăvindu-se extraordinara impertinență a tipului. Aceasta venind după polemica pro-Călinescu de anul trecut, înseamnă că încă mai sunt condee disponibile care să-l apere susținându-i punctele de vedere.

Vina care i se impută d-lui G. Călinescu îl stigmatizează ca pe un trădător. A publicat o carte făcând apologia jidanilor din literatură care au fugit în U. R. S. S. și de acolo ne-au împoșcat cu veninul propagandei comuniste. Cartea aceasta apărea, ca o sfidare, tocmai în vremea când armatele noastre erau angajate în războiul împotriva bolșevismului. D. G. Călinescu nu este un oarecare „critic“, — un autodidact care se angajează personal prin ceia ce scrie, ci conferențiar la Universitatea din Iași, iar cartea lui chiar cursul predat în fața studenților.

Unii dintre profesorii Universității din Iași au reacționat cerând sancțiuni. Procesul lui G. Călinescu s'a deschis de conștiințele ultragiutate, ale noastre ale tuturor, — căci orice român, citind acest document al trădării, va smulge din sufletul lui un accent de indignare, cerând ca vinovatul să fie pedepsit. Unceputul s'a făcut: Fundațiile regale nu vor retipări cartea d-lui G. Călinescu. Ea rămâne pusă la index. Aceasta este însă prea puțin. Nu este suficient ca delictoventului să i se ia corpul delict din mână, căci el poate găsi o altă armă vulnerabilă; ceia ce nu poate retipări la Editura Fundațiilor, se poate retipări pe cont propriu sau profesia oricând în fața studenților. Firesc ajungem la concluzia că d. G. Călinescu trebuie dat afară din învățământ. Cine va mai îngădui ca d. G. Călinescu să predea în fața studenților ceia ce a spus în *Istoria literaturii române*? Aceasta este și concluzia care se desprinde din cartea d-lui M. Gr. Constantinescu, *Prefață la istoria literaturii române de G. Călinescu*, (Ed. Albina Românească, Iași, 1942). I se spune inculpatului: să plece! Aceasta este starea de spirit a intelectualității ieșene. D. M. Gr. Constantinescu analizează cartea d-lui G. Călinescu, îl arată ca pe un bârfitor și ca pe un impostor, îi demască tendința semitizantă, exemplificată în fiecare pagină, îl denunță ca pe un „om bolnav, extravagant, obsedat și maniac, care în momentele de posesiune maladivă

a devenit prolex (pag. 68), — fi străpunge cu propriile lui cuvinte, de unde se vede că avem în față un caz patologic.

Dar mai este încă ceva, care s'a trecut cu vederea, în cartea d-lui G. Călinescu. Acea învâlmășire dezordonată și necontrolată de fișe, date și informații incomplete sau false. Tipăritura nu are nici o metodă. Nu poate sluji nici ca izvor bio-bibliografic, căci dacă, la unii scriitori se dau date biografice, la alții (v. Ilarie Chendi), nu se pomenește nimic; dacă la unii se insistă cu o fățarnică arătare asupra unor amănunte senzaționale (v. B. P. Hasdeu), la alții nu se pomenește nici măcar origina etnică, totul fiind învăluit de o confuzie premeditată. Criticul literar N. Iorga, care a însuflețit mișcarea *Sămănătorului*, promovând atâtea polemici împotriva zăpăcelei moderniste, este minimalizat, în vreme ce C. Dobrogeanu-Gherea și D. Fundoianu așezați pe soclul consacării. D. A. C. Cuza este redus la proporțiile unei fotografii de pe când își făcea armata ca sergent, dar în schimb F. Aderca (Froite Adelstein) este citat în pasagiile în care insultă ostirea română și face apologia bolșevismului. Totul este redat cu tendința de a promova spiritul semit, lăsându-se valorile autohtone pe al doilea plan.

S'a afirmat de unii că d. G. Călinescu are o mare capacitate de muncă. Dar și boul muncește când trage la jug, și totuși acesta nu este un motiv pentru a-i lăuda erudiția. D. G. Călinescu își copleșește cititorii cu mai bine de o mie de pagini tipărite, — dar nu aduce nici o metodă, nici o sistematizare, nici chiar contribuția unui compilator conștiincios, care a adunat de ici de colo, făcând o operă de informație. Unele capitole dau date fără însemnătate, altele sunt lipsite de orice indicație privind viața scriitorilor. Din această pricină, cartea este lipsită de valoarea științifică. Cerbicea intelectuală a d-lui G. Călinescu este neîncăpătoare pentru astfel de preocupări.

Gașca judaizantă dela Fundațiile de odinioară, cuprinsă de panică, a ținut cu tot dinadinsul, ca înainte de trecerea în anonim, să-și încheie bilanțul cu o lucrare de apologie a spiritului semit. Opera d-lui G. Călinescu este pe de o parte elaborarea unui caracter pervers, iar pe de alta mărturisirea unei incurajări bine retribuită. Cât privește faimoasele stampe și fotografii ele aduc dovada trudei de arhivar. Și în această direcție, alții i-au slujit osteneala. Colectionar de cărți poștale ilustrate și de clișee bahice, — d. G. Călinescu alcătuește și un album amuzant. Dar aceste năzdrăvăanii istorico-literare se explică printr'o perversiune de caracter care își are origina în dezzechilibrul celulei ner-

voase. Deci, prindeți nebunul, puneți-l în cămașă de forță, țineți-l la popreală și terminați mascarada. Altă soluție nu există.

Acum sau mai târziu, d. G. Călinescu va fi dat afară dela Universitate, căci boala nu are tămăduire. Vinovați au fost și acei care i-au dat titlul de conferențiar universitar, când știut este că în *Opera lui M. Eminescu* și în *Viața lui Ion Creangă*, — două studii ale d-lui G. Călinescu, — n'a făcut altceva decât să anuleze geniul și să ponegrească creația acestor scriitori. Vinovați au fost și acei cari, dintr'un băiat de prăvălie, dela *Adevărul* lui Kalman Blumenfeld, au improvisat un conferențiar universitar. Toate greșelile trecutului își au scadența lor, și în cazul d-lui G. Călinescu, scadența vine ca o ispășire a păcatelor regimului judeo-democratic.

* * *

OCTAV SARGEȚIU : CÂNTECE ÎN SINGURĂTATE (Ed. Rev. *Viața Basarabiei*, 1942).

D. Octav Sargețiu nu este tocmai un debutant. Acei care mai nădăjduesc într'o regăsire sufletească, în atingere cu poezia, desigur că l-au întâlnit în paginile revistelor literare. Chiar în cursul acestei veri, căzându-ne în mână ziarul de educație ostășească *Sentinela*, ne-am oprit la poezia *Regăsire*, semnată de d-sa. Paginile *Gândirii* l-au găzduit mai de mult, și acum, litera tiparului vine să mângâie într'o caldă îmbrățșare, primul d-sale volum de versuri. Impărtășim această bucurie a tinereții cu nădejdea că drumul va fi spornic și rodul bogat.

D. Octav Sargețiu se mărturisește dela început ca un poet al nostalgiilor basarabene. Fructul lui sufletesc s'a pârguit în livezile și podgoriile de pe dealurile mănoase ale țării de dincolo de Prut, și în această geografie lirică își fixează de preferință inspirația. Spațiul basarabean cu tot decorul naturii îmbelșugate este prezent în imaginea poetului. E aer și lumină, și miresme tari de stepă, și revărsări de raze în aceste pasteluri zugrăvite cu un penel delicat și molatec. Fragede și crude, versurile se prind într'un ritm leneș, cu respectarea formelor clasice, din care lipsește totuși armonia desăvârșită.

Poetul se află încă la începuturile sale lirice când ideea și imaginile își caută tiparul și cadențele. Cu toate acestea, stanțele d-lui Octav Sargețiu sunt izvorâte dintr'un sentiment sincer, conturând în ansamblu fizionomia sufletească a unui poet care își încredințează gândul cu siguranța trăirii autentice. Străbătută de un flux șerpuitor, poezia d-lui Octav Sargețiu adulmecă răsufierea caldă a tinereții. Desprindem

din poezia *Chişinău* (pag. 10) aceste două strofe de prelungi acorduri juvenile :

„Vom admira pe-acelaş Bulevard
O legendară armie de smei;
Pe ceru-ţi, azi, mai mulţi luceferi ară
Ca să-ţi îngâni privirile cu ei.

C'an Heidelberg, studenţii Primăvara
— Şi eu pierzându-mi anii printre ei —
Vor trece unul, altuia ghîtara
Pe unde-acuma plâng luceferi grei....”

Poetul de bună seamă că a sălăşluit cândva pe aici, şi acum, revenit de departe, din marea călătorie a refugiului, se încarcă de mulţămire într'un car prăfuit care-i răscoleşte amintirile. Poezia *Frumoşii, anii mei basarabeni* (pag. 12) este de un pitoresc senin, luminat de nostalgia zilelor ce trec.

„Plutim prin anii dulci, basarabeni,
Miresmele de stepă ne-ameţesc,
E limpede tot traiul câmpenesc
Şi luna adormită prin poeni

Mă tot visez în car cu moldoveni
Şi codrii mi se sbuciumă în piept,
Din sanctuar toţi anii mi-i deştept,
Frumoşii, anii mei basarabeni....”

Regăsirea peisagiului basarabeian îi stimulează anumite acorduri lirice care fac să răsunе vesele primăverii. Astfel este poezia *Glas de holdă basarabeiană* (pag. 16) unul dintre cele mai izbutite pasteluri în care poetul se foloseşte de tot coloritul paletelor sale. *Flori de toamnă'n codrii Orheiului* şi *Adio la Orhei* au un calm pătrunzător şi adânc ca într'o atmosferă de visare melancolică.

Poezia d-lui Octav Sargeţiu se caracterizează prin naturismul ei colorat, prin imagini bogate şi crepusculare, peste care adie un sentiment de turburătoare nostalgie. Cele câteva poezii adunate în volum, izbutesc totuşi, prin puţinătatea lor cantitativă, să deschidă drumul unui poet care se va putea îndestula din darurile muzelor. Poezia d-lui Octav Sargeţiu, departe de a fi icoana unei actualităţi trecătoare, prinde aspectele neşterse şi permanente ale unei provincii şi se menţine peste leat şi zodii. A nu cădea în banalitatea radomontadelor zilnice potrivite înţelegerii mulţimilor, a te ridica în stima contemporanilor printr'o năzuinţă de autonomie lirică, este tot ce se cere unui poet afirmat în acest gen şi d. Octav Sargeţiu merge pe acest drum, fără a deveni strident şi pretenţios. În scurtă vreme se va putea vorbi de o antologie a noiei lirici basarabene, reîmprospătată de drama anului 1941, şi desigur că, alături de alţi poeţi, d. Octav Sargeţiu îşi va găsi locul de cuvânt.

NICOLAE ROŞU

C R O N I C A D R A M A T I C Ă

TEATRUL MUNCĂ ŞI LUMINĂ: „EU ŞI TU“
STUDIO TEATRUL NAŢIONAL:
„NOSTRA DEA“

Intr'o cronică recentă vorbeam de succesul teatrului italian la noi. Ceiace pot spune azi e că acest succes continuă, două din teatrele noastre oficiale marcându-şi stagiunea de toamnă, cu două comedii italiene, iar altele fiind pe drum către aceiaşi destinaţie.

Eu şi Tu a înregistrat o serie productivă la nobilul teatru al lui Victor Ion Popa, Teatrul „Muncă şi Lumină”. Spun nobil, fiindcă deşi acest teatru e de cartier, hărăzit oarecum muncitorimei, din el emană un suflet de rară distincţie artistică, sufletul Directorului însuşi, acest mic iluminat al rampei care a izbutit în trei ani de zile numai, să cheme la el 1.532.076 de spectatori, în 2799 de reprezentaţii, ale că-

torva duzini de piese din tot ce are repertoriul mondial mai caracteristic.

Victor Ion Popa a izbutit astfel să facă — precum spuneam şi altădată — un teatru-atelier, teatru-templu, dacă vreţi, unde într'o comunicativitate exemplară între actor şi spectator, nu se joacă, ci se oficiază în numele bunului gust şi al frumosului.

Cu *Eu şi Tu*, comedia Paolei Riccorra — nume absolut necunoscut la noi — dânsul abordează terenul dificil al comediei italiene, de o umanitate care adesea scapă (tocmai prin obişnuitul ei) publicului nostru setos de senzaţie şi divergondaj.

Ne găsim cu această piesă timp de trei acte în aceeaşi încăpere burgheză a soţilor Andrea şi Clara, numai că la trei epoci diferite ale vieţii, distanţate cu douăzeci sau douăzeci şi cinci de ani, adică atât cât trebuie unui menaj ca să străbată spaţiul de timp cu ingrătitudine scurs

dela nuntă la căsătoria de argint, și dela aceasta la căsătoria de diamant.

O iubire profundă și un trai dintre cele mai fericite, fac pe tinerii căsătoriți să se resimtă de intruziunea rudelor, dela mamă la cumnați și dela aceștia la prietenii inoportuni. Ei încep să-și plângă soarta; egoismul îi face să se simtă deranjați chiar de actele de atenție ale celor din preajmă; dar aceasta nu-i nimic pe lângă nenorocirea de a avea copii! Ei dau buzna peste ei tocmai când vor să se sărute, băiatul — un „derbedeu“ în chiar amabila frază a părintelui — își asumă păpușa mecanică pe care aceasta o adusese de ziua soției, cântă tapajos la pianul făcut cadou tot acesteia, și nu găsește pentru înfășurat colierul pe care l-a cumpărat, din banii familiei, flirtului său minor — o fată de școală — altă hârtie decât chiar scrișoarea de dragoste a lui Andrea către Clara.

Un șir întreg de astfel de profanări iscă certuri des în familie, menajul însuși e periclitat, — ah, dacă n'ar fi copii pe lumea asta!

Dar iată că odraslele au crescut mari; se căsătoresc; au la rândul lor copii; bătrânii își serbează căsătoria de diamant. Dar ce sărbătoare mai e și asta, când ei singuri uită să rupă foaia din calendar! Da, fiindcă cei doi copii își anunță sosirea, din felurite depărtări unde viața i-a aruncat și toată problema e acum: vor veni la timp, să-i tulbure cu tapajul lor de altădată? Și dacă vor veni, cât timp vor sta? Și dacă pleacă, ce tristă, e vai, casa fără ei!

E o comedie casnică, de sentiment familial, plină de omenie și naturalețe, — aproape îți face impresia că n'a fost scrisă.

Iar sub bagheta lui Victor Ion Popa tot așa de natural și direct a fost jucată.

D-na Maria Mohor are, dela *Soțul Ideal*, al doilea rol al său bun de compoziție, trecând cu ușurință artistă dela tânăra cochetă la soția vârstei periculoase, și de aci la bătrânica albită de griji și vremuri.

D-na Elena Body are o altă bătrână bună în piesă, și tot ansamblul lucrează bine orchetrat, în încăperea peste care anii trec numai cu vreo nouă mobilă în plus.

Nostra Dea, piesa dela Studio nu vine să justifice prea mult nădejdiile pe care noi le-am pus în comedia italiană. Când am enumerat pricinile succesului acestei comedii la noi am socotit suprefuu să citez pe Fernando de Cruciat, regisorul italian de ani de zile stabilit la noi, și de ani de zile lucrând cu admirabila patriotă pasiune la încetățenirea acestei comedii pe sol valah; după cum n'am mai socotit necesar să citez pe Alexandru Marcu, traducăto-

rul neobosit și (lucru ceva mai greu) bun, al acestui teatru în românește.

Că Fernando de Cruciat, pe care l-am prețuit la punerea în scenă a lui Alfieri, cum și atâtor comedii moderne, vine azi cu piesa cu titlu ingrat a lui Massimo Bontempelli, nu e decât natural.

Bontempelli e un mare nume al școlii italiene moderne, aproape necunoscut la noi. Dar *Nostra Dea* nu l-a surprins chiar în momentele cele mai fericite ale vieții sale!

Ideia, recunoaștem, e seducătoare. Femeia e o marionetă care se schimbă cu toaletele de pe dânsa. Noi avem un proverb despre haina care face pe om, Polonius ne spune că Francezii încă de acum câteva veacuri îl au, iar Carlyle a scris una din cele mai frumoase satire ale omului în jurul valorilor noastre sartoriale. Omul, după „ce barbouillé de Carlyle“ e un animal care se îmbracă; civilizația e o chestiune de garderobă.

Da, dar civilizația! Se pot urmări fetele pe care vestmântul le joacă societății, vieții de salon, vieții politice. Dar să pui pe subretă să-și îmbrace rând pe rând — și uneori din senin — stăpâna cu fel de fel de toalete, ca ea să devină pe loc rea ca o cobră — și chiar să șuere — dulce ca o madonă, obidită ca o cerșetoare, senzuală ca o vampă, și aceasta de cele mai multe ori fără legătură cu acțiunea, înseamnă a înlocui fondul omenesc cu forma socială și a face dramă cu manechinele unei case de mode.

Aceste manechine, când le vedem exhibându-și toaletele, expun grații și atitudini, nu caractere omenești. A le atribui astfel de caractere înseamnă a face o confuzie de planuri; și a face o *moralitate modernă* în loc de *piesă vie*.

Și dacă această moralitate ar avea humor, singurul lucru care souză orice pe scenă (și, mi se pare, și în viață)!

Dar humorul nu mijeste decât într'un admirabil decor molieresc, care ascultă pulsul scaunelor și pretinde că nu-i nevoie să vezi bolnavul ca să-l vindeci; și într'o frumoasă tiradă a fustelor căreia i-ar trebui numai ceva mai mult pigment.

Piesa a dat prilej artistei de clasă care e D-na Marieta Anca să ne dăruiască — în proteica femeie — cu un rar joc de compoziție; terțetului Marieta Sadova, Cella Dima, Fifi Mihailovici, să ne mulțumească; iar tânărul Al. Clonaru, cu un fizic apropiat și caldă volubilitate, să ne facă să spunem (căci piesa e foarte ingrată) că prima noastră scenă are un nou actor.

Traducerea bună, minus câteva intruziuni

probabil actoricești („mă întorc înapoi“, „prefer mai bine“, etc).

P. S. Fiindcă vine vorba de greșelile altora în materie de traduceri, mă întrebam în cronica trecută dacă atâtea inversiuni și vetustați

din traducerea lui *Don Carlos* sânt ale lui Coșbuc, sau ale adaptatorilor. Azi pot spune — după adecuată informare — că sânt, vai, ale lui Coșbuc!...

D. P.

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

† OCTAVIAN C. TĂZLĂUANU a murit în vârstă de 66 de ani și a fost înmormântat la 25 Octombrie în București, unde se stabilise după unirea cea mare. A fost una dintre cele mai triste vieți ale epocii noastre. Numele tinereții sale va rămâne legat de revista *Luceafărul* din Sibiu, al cărei administrator, redactor responsabil și animator a fost cât timp această revistă a însemnat un strălucitor moment în literatura ardeleană. Ca scriitor, Octavian Tăzlăuanu dispunea de un talent robust și cald, pus în desbaterea problemelor de cultură ale provinciei de peste munte. Uneori felul său de a judeca îndispunea și stârnea discuții aprinse și polemici fără capăt. Dar nu e mai puțin adevărat că viața literară se înviora și se îmbogățea prin asemenea discuții. Din scrisul acesta, mai mult fărâmițat în cronici redacționale, care dau, număr de număr, interes unei reviste, n'a rămas lucru mare pentru vremea de azi; dar el e un interesant document pentru refacerea fizionomiei culturale de acum 30—40 de ani.

Meritul cu totul deosebit al celui dus e însuș faptul că a gospodărit cea mai frumoasă revistă literară a epocii anterioare unirii. *Luceafărul* era o fericită îmbinare de revistă literară și revistă de artă. Reproduserile sale, uneori în colorii, după pânzele artiștilor noștri plastici rămân până azi exemple de execuție tehnică. Cei cari, pela 1910, urmăream cu patimă revista sibiană, ne-am făcut întâia educație artistică din paginile ei. Din ele am cunoscut pe pictorii și pe sculptorii noștri, înainte de a le vedea operele în expozițiile bucureștene. Căci precum colaboratorii literari erau deopotrivă ardeleni și regățeni, tot așa și artiștii plastici. În Sibiu de sub stăpânirea ungurească de-atunci, își dădeau întâlnire cele mai distinse talente de pretutindeni, cu condiția ca ele să concorde în susținerea ideii românești. Evident, în fruntea revistei strălucea marea atracție a vremii, care era Octavian Goga, dar cel care stimula și organiza era Tăzlăuanu. Când deschideai *Luceafărul*, intrai în comunitate cu cel mai curat spirit românesc. Incontestabil, nu el da tonul și

directivele literare ale epocii. Acestea erau fixate impunător și impetuos de Nicolae Iorga prin *Sămănătorul*. *Luceafărul* le oglindea în poezie, în nuvelă, în imaginile reproduse. Relațiile capricioase dintre oameni au făcut ca, după aceea, Octavian Goga să tăgăduiască acest merit, între o mie altele, lui Nicolae Iorga. Rămâne însă un adevăr istoric că revista sibiană respira suflul creator al geniaului apostol.

După războiul unirii celei mari, la care Octavian C. Tăzlăuanu a participat ca refugiat politic, el a reînviat *Luceafărul* la București. Era în 1919. M'a chemat ca redactor prim. Imprejurările erau acum cu totul altele. O parte din vechii colaboratori închiseseră ochii. Ceilalți, împrăștiați, nu-și mai găseau ritmul sufletesc de altădată. Pe Octavian Goga îl absorbise politica și privia la revistă ca la ceva străin. Ne-a dat o singură colaborare. Dar însuși Tăzlăuanu se lăsase ispitit de acțiunea politică. Aproape un an am condus *Luceafărul*, luându-mi ajutor pe Al. Busuioceanu. Colaboratorii erau cu totul alții. De fapt, continuarea revistei sibiene de altădată se reducea numai la firmă. *Luceafărul* bucureștean a fost o prefață a *Gândirii*, ce avea să vină. Cum nu credeam în nicio formațiune politică a vremii, am rămas uimit în ziua când Octavian Tăzlăuanu mi-a comunicat că a fost numit ministru și m'am retras imediat din redacție, care a fost încredințată apoi lui G. Galaction. După câteva luni, revista a dispărut, — ca să reînvie abia în ultimul timp prin marea pasiune a lui Victor Papilian.

Cred că greșeala fatală a lui Octavian C. Tăzlăuanu a fost aceea de a primi să fie ministru de Industrie și Comerț, lucru pentru care nu era pregătit. Speculându-i neîndemânarea, zărelile adversare au deslănțuit împotriva lui una dintre cele mai violente și mai mari campanii de presă din epoca democrației. Omul s'a prăbușit compromis pentru tot restul vieții. România e țara unde n'meni nu se compromite, — zicea Nicolae Iorga. Singur bietul Tăzlăuanu l-a desmintit. Nu știu ce s'a rupt atunci în sufletul acestui om încât nu i-a mai rămas măcar un pic

de putere să lupte spre a se reabilita, cum ar fi meritat. Sărac l'pit pământului, a trăit ca o umbră a celui ce a fost, peste douăzeci de ani. A publicat în această vreme câteva volume de economie, probabil cu gândul de a demonstra, târziu, o competență, pe care nimeni nu mă voia să i-o recunoască. Totul a fost în zadar. Umbra lui am întâlnit-o într-o zi în pragul casei lui Octavian Goga. După ce a plecat, Goga m'a lămurit cu un accent de compătimire foarte distantă, de parcă nimic n'ar fi fost pe vremuri între dânsii:

— Moare de foame. A venit după ajutor!

E groaznic, când te gândești, ca un om, care a însemnat ceva în mișcarea literară a țării, să ajungă să-și târască zilele în acest chip!

O altă neîndemănare a lui Tăzlăuanu e publicarea volumului de acum un an, *Octavian Goga*. Sunt în această carte de amintiri, date la iveală niște întimități din viața lor care, chiar dacă ar fi fost adevărate, nu meritau tiparul. Tăzlăuanu, cu o copilărească lipsă de critică, se descrie pe sine cuceritor de femei superior lui Goga; și asta, pe zeci de pagini. Și apoi ne povestește cu o senilitate neturburată de nimic, nici măcar de amintirea mormântului marelui cântăreț, că dânsul, Tăzlăuanu, a fost mentorul literar al lui Goga, îndrumându-l cum să devină poet național! Desigur, sunt aserțiuni făcute de un om în starea dureroasă în care se găsea, comparându-și cariera zdrobită cu aceea a lui Octavian Goga. Ecoul acestei cărți n'a fost de natură să scoată pe autor din uitarea și din izolarea tristă, în care și-a măcinat zilele până la cea din urmă.

A murit cu sufletul doborât și fără prieteni. Dar lângă mormântul lui, care închide o tragedie omenească, să ne aducem aminte de frumosul capitol de tinerețe, pe care l-a lăsat mișcării noastre literare și să ne rugăm pentru un zâmbet în veșnicie al celui care a fost umbră mahnită pe acest pământ.

* * *

POETUL G. TUTOVEANU e sărbătorit de prietenii săi pentru că a împlinit 70 de ani, adică o vârstă fabuloasă într-o țară unde poezii mor la 30. Tutoveanu e cu deosebire o figură frumoasă în literatura noastră, o apariție rară. Nedespărțindu-se de Bârladul unde a muncit ca institutor, el a închinat o viață întreagă, până la bătrânețele de azi, numai poeziei și n'a trăit decât pentru acest lucru. Trăește pentru a cânta și cântă pentru a trăi. Frumusețea e pentru el ce era ambrozia pentru zei. Se bucură că scrie

versuri, dar e tot așa de fericit să guste versurile altora. Nimeni în țara asta nu mai are cultul prietenilor literare cum îl are Tutoveanu. Fiindcă viața, ca să nu zic altfel, a sfârșit o prietenie ce mă lega de un om încă dela începuturile noastre publicistice, și fiindcă și eu și cellalt eram prieteni cu Tutoveanu, bătrânelul acesta cu suflet tânăr ca o mlădiță a venit dela Bârlad la București numai ca să ne împace. Iubind cu patimă armonia literară, inima lui nu suferă desarmonia în viață. Ceeace însemnează că pentru unul ca el viața trebuie să se modeleze după legile superioare ale poeziei. Nu e oare nespuse de rară în vremea noastră o figură ca a lui G. Tutoveanu?

Cine nu-l cunoaște ar putea spune: estetism, fiindcă estetism însemnează absolutizarea valorii artistice față de toate celelalte valori. Dar aceasta presupune fie o atitudine filosofică, fie un exhibiționism de cenaclu literar. Nimic din toate acestea la sfiosul înțelept dela Bârlad. El e așa dintr-o spontană cerință a sufletului său. A mai fost unul ca dânsul, unul care îl iubia și pentru care Tutoveanu are o evlavie aproape religioasă: Alexandru Vlahuță, omul de cea mai înaltă eleganță morală din câți au trecut prin literatura și prin cultura României. Ridicați din straturile populare, tocmai pentru aceasta aduc în ființa lor un reflex din străfundurile de nobleță ale rasei.

G. Tutoveanu a tipărit câteva volume de versuri. Sunt, probabil, unul dintre puținii scriitori, cari le-au citit pe toate, și sunt în măsură să afirm că, dacă s'ar lua pe ales din cântecele, sonetele și mai cu seamă baladele sale, s'ar alcătui un remarcabil volum, pentru care Tutoveanu merită într-adevăr titlul de poet, deși n'a primit până astăzi, mi se pare, nicio distincție oficială. A avut pe vremuri admiratori bătaioși, cari căutau să-l așeze mai presus de inegalabilul George Coșbuc, ceeace, sunt sigur, modestia lui Tutoveanu l-a împiedicat s'o creadă cumva.

Oamenii cu distinsa lui patimă ar fi o binecuvântare să-i avem în cât mai multe orașe: focare de însuflețire și aluaturi care dospesc sufletele în dogoarea frumuseții. Colaborând asiduu la revistele din Capitală și în special la *Floare-albastră*, *Sămănătorul* și *Convorbiri Literare*, G. Tutoveanu a rămas în Bârladul său animatorul unei serii întregi de publicații, începând cu *Făt-frumos*, *Paloda literară*, *Florile dalbe* și atâtea altele care au urmat. Casa lui a fost deschisă tuturor oamenilor curați, dar mai cu seamă îndrăgostiților de literatură. Un cenaclu permanent, unde, spre deosebire de cele

bucureștene, nu se bârfește, ci se admiră, se oficială binefăcătoare liturghii întru poezie. Câteva pleiade de poeți și publiciști s'au format astfel numai datorită atingerii cu sufletul său vibrând la puterea miraculoasă a cuvântului și a ideii.

N'am uitat și nu voiu uita niciodată zilele negre ale războiului din 1916—17, când Alexandru Vlahuță poposise, venind în car cu boi, la Bârladul copilăriei. Casa lui Tutoveanu și a părintelui Toma Chiricuță, vestitul paroh de azi al bisericii Zlătari din București, ajunsese răziluri pline până la imposibil ale refugiaților. Mizeria prăbușirii naționale era imensă. Și în mijlocul ei, mulțumită acestor spirite de elță, s'a zămislit pe nesimțite o oază luminoasă a gândului, a mângâierii și a nădejzii. Alergam fiecare depe unde ne îngăduiau îndatoririle către țară să poposim o clipă acolo la Bârlad, unde reculegerea se închea mai repede și unde credința în neamul nostru sporea din inima prieteniei. Venea doctorul V. Voiculescu, venea Pamfil Șeicaru, venea Victor Ion Popa, D. Tomescu, C. Ș. Făgețel și atâția alții, să ne întărim schimbându-ne gândurile și să ne lăsăm fermecați de magia cuvântului lui Alexandru Vlahuță, cel mai impresionant *causeur*, care s'a auzit vreodată în România. Când bătrânul obosia, târziu în noapte, taifasurile și proiectele se prelungeau pe ulițele târgului împreună cu Tutoveanu, care era în stare să nu doarmă nopți întregi de dragul prieteniei românești. În amintirea acelor întâlniri, continuând reuniunile în anii cari au urmat, Tutoveanu le-a numit „Academia bârlădeană“. Din sânul ei au răsărit cicluri de conferințe, reviste și condeie noi. Nu vorbesc aici de valoarea talentelor, ci de o stare de spirit, hrănită și întreținută cu entuziasm și puritate, pentru poezie și pentru sacra tradiție românească.

Omul acesta, care a știut să rămână poet pe viață e vrednic de sărbătoare măcar în clipa când șaptezeci de flori albe îi încunună fruntea.

* * *

„PREZENȚA DIVINĂ“. Grigore Popa, cântărețul eflorescențelor entusiaste, desfășură în ultimul timp o vie activitate eseistică în ziarul *Țara*, pe care îl conduce. S'a cristalizat din această activitate o carte de *Invitații*, de îndemnuri fierbinți și luminoase către tineret spre a urca treptele superioare ale spiritului; apoi o broșură în limba franceză despre „Ar-

mand Godoy, poet latin și creștin“, în care autorul își dăruie mai mult sufletul propriu în admirația nelimitată față de acest poet cu frumoasă ținută, dar de puțină adâncime; și în sfârșit, o altă broșură, *Prezența divină în filosofia contemporană*.

E un eseu filosofic, scris cu mare limpezime și cu acea cuceritoare căldură a inimii, care rumenește de obicei fraza lui Grigore Popa. Scriitorul acesta nu se apropie decât de lucrurile pe care le iubește și cărora li se dă în întregime cu entuziasmul constructiv, ce vrea să exalte pe alții prin înflăcărea lui proprie. E un mod de a scrie, care se potrivește de minune acestei epoci de naștere a unei alte lumi, când spiritul are nevoie de aripi mari, nestințgherite de purecii criticismului.

În acest sens e gândită broșura ultimă, care ne vorbește despre întoarcerea filosofiei contemporane cu fața spre cerul lui Dumnezeu. Dacă gândirea anterioară se orienta ca spre un scop în sine spre cunoaștere, ajungând prin excesul critic, la un fel de autodevorare, filosofia mai nouă, cu premergători în Fericitul Augustin, în Pascal sau în Nietzsche, după Grigore Popa, vrea să se exercite nu în jocul gratuit al inteligenței critice, ci în căutarea destinului veșnic al omului. Reprezentată de un Kierkegaard, de Heidegger, de Jaspers și Hartmann, de Louis Lavelle, Blondel și René Le Senne, de Berdiaiew și Cestow, de Gabriel Marcel, ea îmbracă din ce în ce mai mult caracterul soteriologic, după care cugetăm nu numai pentru a cunoaște, ci pentru a cunoaște cum să ne mântuim. Prin aceasta, filosofia se apropie din nou de religie, acceptând cerul transcendenței divine și căutându-i prezența în imanența umană. După pozitivismul științific pentru care omul își era sieși suficient, și după criticismul care a destrămat fără să vrea această dogmă falsă, filosofia nouă pleacă dela constatarea insuficienței și limitelor omenești pentruca, pe această bază antropologică, să găsească articulațiile spiritului și împlinirea lui în prezența divină. E un pas uriaș de eliberare din antropocentrismul pozitivist și din carcera kantiană a criticismului, pentru a găsi formula soteriologică a polarizării dintre transcendent și immanent, dintre vremelnic și etern sau dintre om și Dumnezeu.

Cu eseuul său, care dă o imagine succintă și aproape completă a gândirii contemporane, Grigore Popa face un real serviciu cetitorilor tineri, cari trebuiesc îndrumați și reconfortați în noua spiritualitate a vremii. Căci „lumea

nouă", pentru care sângeră azi milioane de vieți tinere, n'o vom putea clădi decât pe fundamentele eterne ale principiului divin.

* * *

LUCIAN VALEA, foarte tânărul poet ardelean, a scos a doua culegere de versuri, *Intoarcerea lângă pământ*. Intoarcere față de prima culegere nu este, ci numai o continuare mai amplă și mai adâncită a unui remarcabil talent în dezvoltare. E vorba totuși de o altă intoarcere, dorită din rărunchi și strigată cu uimitoare virtuozitate de acest pui de năsăudean cu aiere de maturitate lirică. Năsăudul e pentru el Arcadia depărtată sau Paradisul pierdut. Dar sentimentul covârșitor nu e vreo nostalgie suspinată, ci o revoltă al cărei clocot se umflă până la cer împotriva nedreptății. Strofe cum sunt cele din „Împlinire“ sau din „Revoltă nouă“, de-o îndrăzneală neașteptată și de expresie robustă, violentă fără vulgăritate, rare ori s'au scris în lirica noastră contemporană. Cel care dă glas astfel durerii românești e un poet în toată puterea cuvântului.

Tot volumul e o confesiune pentru pământ și pentru strămoși. Cu o mândrie fără ifos se autodefinește cântărețul ca purtător de moșteniri ancestrale, mocănești, spre ziua de mâine. Poesia tradiționalistă își trimite multe ecouri în versurile lui, dar aceasta nu supără, ci numai integrează într'un patrimoniu comun vigoarea personală și proprietatea noului venit. E multă expresie nouă și accent original. Dar e și o virtuozitate, ce poate ajunge primejdioasă dacă Lucian Valea va înțelege să facă abuz de ea. Pentru viitor e necesară o primenire a temelor și a ritmurilor. Dincoace de ce

va fi însă, putem scrie închizând volumul: Ardealul ne-a mai dăruit un poet!

* * *

REVISTA BUCOVINEI, apărută după descătușare, vine cu mijloace locale să restaureze viața intelectuală și literară a „grădinei“ lui Alecsandri, după anul tragic al devastării bolșevice. O răsfoiesc, — e al 9-lea număr, — cu un sentiment ce vine de departe, din răgăliile veacurilor românești. A fost o viață literară tinerească în Bucovina, un început de afirmare nouă; și a venit peste ea valul barbar. Tinerii scriitori s'au retras din fața lui ca odinioară strămoșii prin codri și prin munți. Astăzi s'au întors iarăși la matca lor, cu gestul celor de demult, cari coborau la câmpiile părăsite, să facă din ruine sate noi și din pârjoluri holde verzi. Regăsesc în *Revista Bucovinei* aproape aceleași nume care, ieri, cu năzuinți mai năpraznice decât puterile lor, luaseră în piept zărrile gloriei. Azi scrisul lor apare mai potolit, poate prea potolit pentru un reînceput de viață literară, ce cată să aibă o legătură cu elanul dintâiu. E parcă o timiditate de oameni cari abia s'au regăsit după durerea fără nume, ce i-a torturat. Mai multă încredere, dacă nu clocotul turbulent de altădată! S'a deschis o epocă nouă și cere aripi desfăcute până în orizonturile ei nemărginite.

Din acest punct de vedere, revista mi se pare încă prea puțin actuală. Iar o revistă literară actuală însemnează una gândită și scrisă pentru mâine, nu pentru ieri. Tineretului nu-i stă bine să aștească în arhive, ci să se uite în fântâni pentru a vedea cerul de sus, dacă nu vrea să-și înfigă ochii direct în el!

NICHIFOR CRAINIC

